БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 163 (6180). 1965 ч. июль 13, вторник | Өртээ 2 көп.

Тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш чепсегленииишкинни бүгү-ниити дүжүрер дээш бүгү-делегей конгрезининг киржикчилеринге

Тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш чепсегленииишкинни дүжүрер дээш Хельсинкиде Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин телеграмма чоруткан. Бүгү чурттарның болгаш диптерниң тайбыңга ынакшылдыг күштериниң төлээлекчилеринге ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели, бүгү совет улус изиг байыр чедирип тур деп, телеграммада чугаалап турар. Тайбың дээш демиселчилерниң бүгү-делегей конгрези — делегейниң ниитилел-политиктиг улуг болуушкуну-дур. Амгы шагның зң-нө чугула сорулгаларын ол чугаалажыр. Тайбың, национал хамаарышпас чорук база чепсегленишкинни дүжүрери — шиитпирлээриниң нүүрүнде кандыг-даа күжениишкиннерни харамнаныл болбас шак ындыг айтырыглар-дыр.

Тайбыңга ынакшылдыг күштерниң бөгүн бирги чергелиг хүлээлгези болза АКШ-тың агрессиязынга удур маадырлыг вьетнам улустуң чөптүг болгаш берге демиселинге ону деткиири болур деп, телеграммада онзалап демделгээн.

Бүгү Черниң улустарының эрге-ажыктарынга бараан болур чаагай хүлээлгезин күүседиринге чедиишкиннерлиг болурун конгресстиң киржикчилеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы күзээн.

(СЭТА).

Тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш чепсегленииишкинни бүгү-ниити дүжүрер дээш бүгү-делегей конгрезинге ВЦСПС-тиң байырлыг чагаазы

Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели Совет Эвилелиниң 70 миллион ажылчыннарының болгаш албан-хаанчыларының мурнундан тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш чепсегленииишкинни дүжүрер дээш Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилериниң адынга байырлыг чагаа чоруткан.

Силерниң конгрезиңер делегей байдалында дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиишкининиң байдалдарында чыылган деп, телеграммада чугаалап турар. Делегей жандармының ролюнга киргеш, АКШ Мурнуу Вьетнамның патриоттарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин базарынче үгле бодунуң чепсектиг күштерин октаан эвес, харын тайбың, бот эргелиг күрүне — Вьетнамның Демократтыг Республиказынга удур калчаалыг агрессияны кылган. Доминикан республикада америк халдайчыларның кара-туразында аажылаашкыннары үргүлчүлевишаан. Кубага удур өнчүк-чөңгээлери соксавайн турар. Африкада, Азияда, Латин Америкада империалистиг колонизаторлар национал-хосталгалыг шимчээшкинни ханга дүлерин, боттарының чаалап алган хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун быжыглаарының оруу-биле хөгжүп турар чурттарның улустарынга шапты-ыктаарын орлаңжып турар. НАТО-нуң агрессчи блогунда калчаалыг дайын белеткелдери чоруп турар.

Империалистер болза дөлү национал хосталга дээш демиселге улустарның тура-соруун мунчурадырын, колонизаторлар туразында аажылаашкының болгаш күчүү-түрүүр чоруун кезэмче чокка кылып болур турган ындыг үелерже делегейни киир октаарын орлаңжып турар.

Ынчангаш тайбыңның болгаш улустарның хосталгазының салым-чолун эргим үнелеп турар бүгү-ле кижилер империализмге, колониализмге болгаш неоколониализмге удур демисежип, улустарның зң дерзии дайзыны — америк империализм баштаан делегей реакциязының көм-бурууллуг бодалдарының боттаныышкынын болдурбас дээш ам боттарының күжениишкиннерин каттыштырып турар.

Тайбың болгаш национал хосталга дээш демиселге бүгү чурттарның ажылчын аңгызы, ажылчы чоннары болгаш оларның профессионал эвилелдери идепкейлиг киржип турар. Совет профэвилелдери тайбыңның херээн быжыглаарынче, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин деткиринче улуг күжениишкиннерни салып турар. ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының тура-соруун илеретпишаан, олар делегейниң термоядролуг дайынын болдурбас дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин боттандырар дээш шиитпирлиг демисежип турар. Империализмге удур, боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар вьетнам болгаш өскедаа улустарга бүгү талалыг дузаламчыны болгаш деткимчени совет профэвилелдери моон соңгаар-даа көргүзер.

Хельсинкиде Бүгү-делегей конгрези дайынны болдурбас дээш, империалистерниң агрессчи планнарын үзер дээш демисежип турар бүгү күштерни улам ыңай сырый наттыштырарынга бараан болур, боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар бүгү улустарга боттуг деткимчени көргүзер дээрзинге Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары бүзүрелин илергейлеп турар.

Тайбың дээш демиселчилерниң конгрезиниң киржикчилери ажылынга улуг чедиишкиннерлиг болурун Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели күзээн.

(СЭТА).

ЛЕНИНГРАДТЫҢ АЛДЫН СЫЛДЫЗЫ

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери А. Ивановская биле М. Герасимов). Революцияның алдарлыг хоорайы — Ленинградтың дайынчы тугу... июль 10-да ол кызыл тукта орденниң кырында беш адыр алдын сылдыстың херели чайыннаны берген. 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезининг 20 чыл оюн демделгээри-биле Ленинградка «Алдын Сылдыс» медальды тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын парлап үндүрген.

...Операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг академиктиг театры байырлал шинчи киир шиметтинипкен. СЭКП-ниң область болгаш хоорай комитеттерининг, ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң, партия, совет, хөй-ниити организацияларының, Ленинград шеригг өкругунуң болгаш Шериг-Далай Флодунуң кезектериниң төлээлекчилери-биле каттышкан байырлалдыг хуралы аңаа болган.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский, ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң көл командылакчызы, флоттуң адмиралы С. Г. Горшков оларны болгаш өскелерни-даа чыылганнар чылыы-биле уткаан.

СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков байырлалдыг хуралды ажыткан.

Бистиң партиявыстың, ооң Төп Комитединиң үгле хүн бүрүдеги дузаламчызының болгаш сагыш салыышкынының ачызында Ленинградтың камгалакчылары бүзээлээшкининиң 900 хүннеринде шылажыр болгаш хоорайның чоогунга дайынны чылча шаап шыдаар аргалыг болган дээрзин ленинградчылар билип турар дел, ол чугаалаан. Партияның болгаш улустуң быжыг чаңгыс эви — дайзынның бронялыг аг-шеригтерин чылча шапкан күш ол-дур.

Хуралдың киржикчилери өлген ленинградчыларның тураскаалын минутада ыыт чок туруп ёзулаан.

Хүндүлүг президиумга СЭКП ТК-ның Президиумун улуг сорук киришкин-биле соңгаан.

Байырлалдыг хуралга эш Л. И. Брежнев делгерейгей чүве чугаалаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы

Төрээн чурттуң мурнунга ленинградчыларның шылгарангай ачыхавыяазын, бүзээлээшкининиң аарберге байдалдарында немец-фашисттиг эжелекчилер-биле демиселге оларның көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун демделеп, маадыр хоорай Ленинградка «Алдын Сылдыс» медальды тыпсыр дугайында партияның болгаш чазактың бистиң Улуг тиилелгевистиң 20 чыл болган хүнүнде хүлээп алган шиитпирин бүгү совет улус күзел ханыышкын-биле уткаан дээрзин Л. И. Брежнев чугаалаан.

Эрги шагның легендаларын болгаш ындыг-ла ырак эвес артыкен үениң халапты арыннарынга бодаарга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бүзээлеттиргеи ленинградчыларның 900 хүнде маадырлыг камгалалы ышкаш, кижиниң эрес-маадырлыг, туруштуг болгаш бодун бердинген патриотизминиң деңнежир үүве чок үезин бодап кээрге, черле кайгамчык дээрзин оратор демделгээн. Бо болза чер кырынга дайыннарның төөгүзүнде улустуң болгаш армияның база бир эң шылгарангай, эң кайгамчык массалыг эрес-маадырлыг чоруу болган. Ленинградчыларның эрес-дидим чоруу, Ленин хоорайының маадырлыг чоруу совет кижилерниң амгы болгаш келир салгалдарының тураскаалынга кезээде өөрүп четтириишкин-биле артар.

Силерниң хоорайыңарга революстуг эрес-дидим, маадырлыг чоруктуң, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселдиң идеалдарының шынчы болур чоруктуң астафетазын салгалдан салгалче дамчып келген деп чугаалап болур дээрзин Л. И. Брежнев үргүлчүлеп чугаалаан. Революсчуларның ханы төгүлген Ленинградтың кудумчулары болгаш шөлдери боттары безин ол демиселдиң ыдыктыг тураскаалдары болу берген. Хоорайның мурнакчы кижилериниң дугайында, хаанның кызыгаар чок ёзу-чүрүмүнга удур демисежип чораан. Петропавловск шивээниң кара бажыңнарынга, шаажылакчыларның огундан өлген демиселчилериниң дугайында тураскаалды хоорайның төөгүзү камныы-биле кадагалап чоруур. Мында бүгү чүүлдер Ленинград—үш революцияның хоорайы, Октябрьның кавайы болуп турар дугайын сагындырып турар. Неваның граниттиг эриинде маадырлыг крейсер «Аврора» мөңге вахтада туруп турар. Ооң боолары социалистиг революцияның баштайгы даапташкынын кижи көөр хөөн чок эрги делегейге диңмиредип үндүрген.

Ленин силерниң хоорайыңарга изиг ынак чораан. Ооң революстуг күштеринге улуг идегелдерни ол кезээде салып чораан. Совет күрүнеге эң берге болгаш айыылдыг хүннерде Ленин дузаламчы көргүзеринче Питерниң ажылчы чоннарын кыйгырып турган. Чурт олардан эң боттуг, эң идегелдиг деткимчени ап келген. А кажан Петроградка дайзын кыжанып келгенде, Ленинниң кыйгырыы-биле бүгү Россия революцияның хоорайынга дузалашкан.

Совет эрге-чагырганың барык чартык чүс чыл бүгү төөгүзүнүң иштинде Ленинградтың коммунистери бистиң партиявыстың өскерилге чок идегелдиг чөлегниижи, социализм болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң улуг демиселинге эң дээре, мурнакчы отрядтарның бирээзи болуп келген болгаш болуп артып-даа турар.

Бо минуталарда мында чыылганнар, бистер шуптувус, Ада-чурттуң Улуг дайынының чаңнык ышкаш чылдарын база ол дайынның үезинде Ленинградтың болгаш ленинградчыларның үлүүге онаашкан шылгалдаларны база катап сактып турар-дыр бис деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Совет улус дайынны чаагай болгаш чөптүг эчис сорулгалар дээш чорудуп турган.

Ленинградтың камгалакчылары Ленин хоорайынче фашистиг агрессорларның ыйыышкынын боттарының маадырлыг демисели-биле, даажок күжениишкиннерни үндүрүп, когаралдарга таваржып тургаш, ойтур шапкан. Оларның демисели Ада-чурттуң Улуг дайынының аажок улуг фронтузунуң өске-даа участокторында байдалды база чиигеткен. Ленинградтың кыдынга эвээш эвес эжелекчилер боттарының өлүмүн тыпкан. Ленинград хоогунга гитлержи шеригглерни чылча шапкан чорук, дайынның ооң ынайгы бүгү чорудулгазынга улуг салларны чедирген.

Бүзээлээшкининиң бүгү 900 хүннеринің иштинде ленинградчылар Төрээн чурттуң күжүгге, дайзынны ажар шуут тиилелгеге бүзүрелин кажан-даа, чаңгыс-даа шакта ышкынмааннар. Ол бүзүрел чок турган болза, бүзээлээшкининиң хүннеринде силерниң хоорайыңарның үлүүнге онаашкан кижи шыдаар аргажок бүгү хилинчек-човуланы болгаш кавыгдалдарны шыдажып эрттирери берге турган ийик. Ленинградче гитлержилерниң октаан аг-шеригтерин чылча шапкан ындыг эрес-маадырлыг чорук, ындыг бүза шаптыртпас күш болгаш угаан-бодалдың быжыг чоруу кайын алдынганыл? Ол күш — бодунуң чуртунуң, бодунуң аас-кежиниң ээзи, улустуң болгаш партияның хөрээнче, коммунизмниң бедик идеалдарынга кызыгаар чокка бердинген совет кижиниң алыс мөзү-шынарында. Ленинградтың камгалалыныл угаан-бодалы коммунистер, аңгы тулчуушкуннарынга кадналган, хөй чылдарда Сергей Миронович Киров ышкаш, ындыг кайгамчык большевик баштап келген ленинградтың партил организациязы болуп турган.

Бөгүн бис Төрээн чурт дээш, улус чоннуң аас-кежии дээш, коммунизм дээш Ленинград камгалалыңга боттарының амы-тынын берген маадырларның чырыткылыг тураскаалының баарынга бажывысты мөгейтип турар бис. Ленин хоорайының өлген камгалакчыларының тураскаалын мөңгежидери — ол улуг, чаагай төлептиг — херек үгле ленинградчыларның эвес, харын база бистиң бүгү улузувустуң херээ-дир.

Совет улус үр үеде манап, күзээн тиилелгезин дөрт чылдарда ханныг тулчуушкуннарга чаалап алган. Ол дээш хөй миллион маадырларның амы-тынын берген үүлү боттанган. Маадырлыг херектерге ышкаш бодунуң база-ла ындыг маадырлыг тайбың күш-ажылы-биле силерниң маадыр хоорайыңар дайынның аар-берге үрээшкиннеринден ие-төрээн черин катап тургузуп, ону ам чаа амыдыралга катап киирген. Ам база-ла, бодунуң хемчээлиниң болгаш сорулгаларының талазы-биле көзүлбээн тургузукчу ажыл бистиң чуртувуста калбарган үеде, техниктиг революцияның болгаш чаа, коммунистиг байдалче кижиниң медерелиниң эртилдезиниң байдалдарында, Ленин хоорайы, маадыр хоорай бодунуң алдарлыг чаңчылдарынга шынчы болуп мурнуку хевээр артпышаан.

Бөгүн Ленинград—чуртта техниктиг, эртем болгаш культурлуг депшилгениң база бир маңнайы болуп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң улус ажыл-агыйывыстың, культураның бүгү адырларын, совет улустуң материалдыг чаагай байдалын улам ыңай көдүрер дугайында доктаамал сагыш салып турар дээрзин Л. И. Брежнев демделгээн. Бо айтырыг бистиң партиявыстың Төп Комитединиң сөөлгү — октябрь, ноябрь (1964 чыл) Пленумнарының болгаш бо чылда март Пленумунуң ажылынга кол черни эзээн турган. Ам бо үеде Төп Комитет ажыл-агый тургузуушкунуунуң хевирлерин болгаш арга-методтарын базым бүрүзүнде сайзыраңгайжыдарын бодунуң чугула сорулгазы кылдыр санап турар. ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин улус чон күзелинин ханыышкыныбиле хүлээп алганы ол шиитпирлерниң база көдээ ажыл-агыйның ажылнышчыларынге улуг көдүрлүүшкүнү болдурган фактызы безин бистиң шын оруктың турарывысты бадыткан турар. Үлетпүрде шиитпирлеттинмээн айтырыглар бисте база-ла хөй. ТК-ның Президиумуу Төп Комитеттиң Пленумун чыылдырып, үлетпүрүнү улам улуг хөгжүлдезинге болгаш бүгү улус ажыл-агыйынга техниктиг депшилгени дүргедедир төлээде, бистиң үлетпүрүвүстүң ажылының айтырыглары ол Пленумга чугаалажып көөрүн бодап турар.

Л. И. Брежнев Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойынга белеткелге доктаап, ол хүнге белеткел совет улустуң революстуг чаңчылдарын улам ыңай хөгжүдеринге бараан болган турар дугайында сагыш салыр ужурлуг дээрзин демделгээн.

Делегей айтырыгларын чугаалап тургаш, оратор агрессияның болгаш дайынның империалистиг политиказынга удур, улустар аразында тайбың болгаш найырал дээш демиселдиң талазы-биле бодунуң принциптеринге Совет Эвилели шынчы дээрзин медеглээн. Бис делегейнинг дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар дээш туржуп, олче доктаамал чүткүп турар бис, ынчалза-даа Совет күрүнеиниң айыыл чок чоруунче кандыг-даа халдаашкыннарга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээринге бистиң чуртувус белен деп, ол чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң болгаш Совет чазактың мурнундан эш Л. И. Брежнев улуг шаңнал-биле холбаштыр ында олурушканнарга болгаш оларның күүрү-биле Ленинниң улуг хоорайының хамаатыларынга байыр чедирген.

Эш Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунуң Чарлыын номчаап, Ленинградтың тугунуң чанынга чеде бергеш, диңмиттиг адыш часкап турда, «Алдын Сылдысты» ол тукка кадаан. СЭКП обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков баштаан төлээлер хүндүлүг шаңналды хүлээп алган.

СЭКП Ленинград хооркомунуң бирги секретары **Г. И. Попов**, Балтий заводтуң судно эштекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **В. А. Смирнов**, академик **Б. Н. Константинов**, дайынның чылдарында Ленинградтың агаарының камгалакчызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры **П. А. Покрышев**, кан-прокат заводунуң бригадири **Галина Левашова** олар үүве чугаалап, улуг шаңнал дээш төрээн Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, Совет чазакка сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлээннер.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чагааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Чүректиң ханызындан байыр чедирген

Моолга улус революциязының тиилээн хүнүндеи бээр 44 чыл болган оюн таварыштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Соведининг Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели МАРП Төп Комитединге, МАР-ның улустуң Улуг хуралының Президиумунга, МАР-ның Министрлер Чөвүлелинге, ахы-дуңма моол улуска совет улустуң мурнундан чүректиң ханызындан изиг байырны болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыдып, байырлыг телеграмма чоруткан.

Бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың аразында ахы-дуңма харылзаалар марксизм-ленинизм болгаш пролетаржы интернационализминиң сыныш дүвес принциптеринге үндезилээш, чайгылыш чокка бижыгып, хөгжүп турар. Национал байырлалыңар хүнүн таварыштыр социалистиг тургузуушкунга, социалистиг дем кадылгазының чурттарының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң, бүгү делегейге тайбыңның херээниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруңарны күзеп тур бис деп, телеграмманың түңнелинде чугаалап турар.

ДЫҢНАДЫГ

1965 чылдың июль 28-те Кызыл хоорай Соведининг III сессиязы болур. Аңаа чугаалажыр айтырыы:

«Кызыл хоорайның чонунуң садыг хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында», «1964 чылдың июнь 24-те хоорай Соведининг 9-ку сессиязының шиитпириниң күүселдезинин дугайы».

Бо айтырыгны бүгү талазы-биле чугаалажыр болгаш Кызыл хоорайның чонунуң садыг хандырылгазын экижидериниң боттуг хемчеглерин ажылдап кылыр сорулга-биле садыг организацияларының болгаш бараннар берип турар черлерниң ажылының дугайында бүгү санал, сүмелерни 1965 чылдың июль 25-ке чедир хооркүүскомче чорударын хоорай Соведининг күүскому дилеп тур.

КЫЗЫЛ ХООРКҮҮСКОМУ.

Бистиң республикада

Бирги чартык чылдың тиилелгелиг базымы

Республиканың үлетпүрү бирги чартык чылда ниити продукция будурүп үндүрериниң планын 109,5 хуурга күүсеткеш, пландан ажыр 1116 муң рубльге продукцияны будурүп үндүрген. Эрткен чылдың бирги чартыында турган хемчээли-биле деңнээргe ниити продукция будурүп үндүрери 22,8 хуурга азы 2390 муң рубльге көвүдээн.

Бирги чартык чылдың планын Тываның даг-руда комбинадының будурүлгелери шупту чедиишкинниг күүсеткеннер. Ылаңгыя «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Элегестиң шахта эргелелининг, Кызылдың электри станциязының коллективтери планныг онаалгаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеннер.

Мурнуку чылдарда планныг онаалгаларын доктаамал күүсетпейн турган «Тыва тудуг» трезининг үлетпүр комбинады бо чылдың бирги чартыының планын чедиишкинниг күүсеткен.

Амыдырал хандырылга эргелелининг будурүлгелери чартык чыл планын 107,9 хуурга күүсеткеннер. Ылаңгыя Чадаананың, Туранның, Шагаан-Арыгның, Бай-Хаактың райүлетпүр комбинаттары планныг онаалгаларын хуусаа бетинде бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар. Амыдырал хандырылга эргелелининг будурүлгелериден үгле чаңгыс Тожунуң райүлетпүр комбинады чартык чыл планын күүсеткеннер.

Республиканың сүт комбинадының коллективи бирги чартык чылда күш-ажылчы улуг тиилелгени чедип алган. Бирги кварталдың планын 127,8 хуурга, а бирги чартык чылдың планын 144,9 хуурга күүсеткеш, ол коллектив үлетпүр будурүлгелерниң коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда быжыы-биле кирген.

Чагытайнының кыдыында

Таңды районнуң Дүргеңде дуржулга станциязының төп сүт-бараан фермазы амгы үеде Чагытай хөлдүң кыдыында чайлаглап турар. Ол фермада 630 саар инек, симменталь уксаалыг 6 буга бар, оларның деңгилдези эки.

Ферма күрүнеге сүт дужаарының чартык чыл планын күүсеткен. Ниитиниң мал ажылынга 13 чылдарның дургузунда ажылдап келген дуржулгалыг кадарчы Дөгүс-оол Ондар ол фермада ажылдап, 77 саар инектерни кадарып, изиг болгаш серии хүннерде таарыштыр одарладып, хүнде 2—3 катап суггарып, дыштандырып, а саалда үезинде немелде чемнерни берип турар. Ынчангаш ол инектерден хонукта 2 тонна 500 килограмм сүттүң орнунга 2 тонна 700 килограмм сүттү доктаамал саап алырын хандырып турар. Д. Ондар ак сеткилдиг күш-ажылы дээш СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле, станция дирекциязының өртектиг шаңналдыры-биле каш удаа шаңналып келген.

Дүргеп көдээ Соведининг депутады, саанчы Мария Оюн 8 чыл саанчылап ажылдап, шудургу күш-ажылы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап, эш-өөрүнүң хүндүлелин чаалап алган. Комсомолчу кыс бодунга быжыглаан 16 инектерниң бирээзиндеп 1488 литр сүттү чартык чылда саап алгаш, ам бир инектен 2100 литр сүттү саап алыр дээш социалистиг хүлээлгезин күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турар.

Хей-аът киирип турар

Бай-Тайга районнуң 48 хойжулары 100 төрүүр хойга онааштыр 90-дан 115 чедир хураганны менди алгаш, 21 кадарчылар бир хойдан 2550 грамм дүктү кыргып ап, өөрүнчүг түңнелдерни чедип алган. Мурнакчыларның бирги одуруунда Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу Салчак Коңгар, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Уруле Кандан, «Тээли» совхозтуң аныяк хойжулары Иргит Эрелчин, Микайлы Маадыр-оол олар чоруп, районнуң малчыннарын хей-аът киирип турар

Чаа автобустар

Республиканың пассажир АТК-зы Венгр Улус республиказынга будүргеи ИКАРУС деп 7 болгаш бистиң чурттуң Павловск автозаводунга кылган ПАЗ—652 деп 2, шупту 9 чаа автобустарны алган.

Икарустар Кызыл биле Абакан аразынга пассажирлер сөөртүр, а пазтарны Шагаан-Арыг болгаш Чадаана АТК-лары алган.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң ажыл-ишчилери мал чемин белеткеп эгелей берген. Сиисот Ондарга удурткан 120 кижиден тургустунган алыяктар болгаш школачылар звенозу оларга улуг дузаны чедирип, 65 тонна будук-бүрү чемнерин совхозтуң Ишкин салбырында кургадып белеткээн.

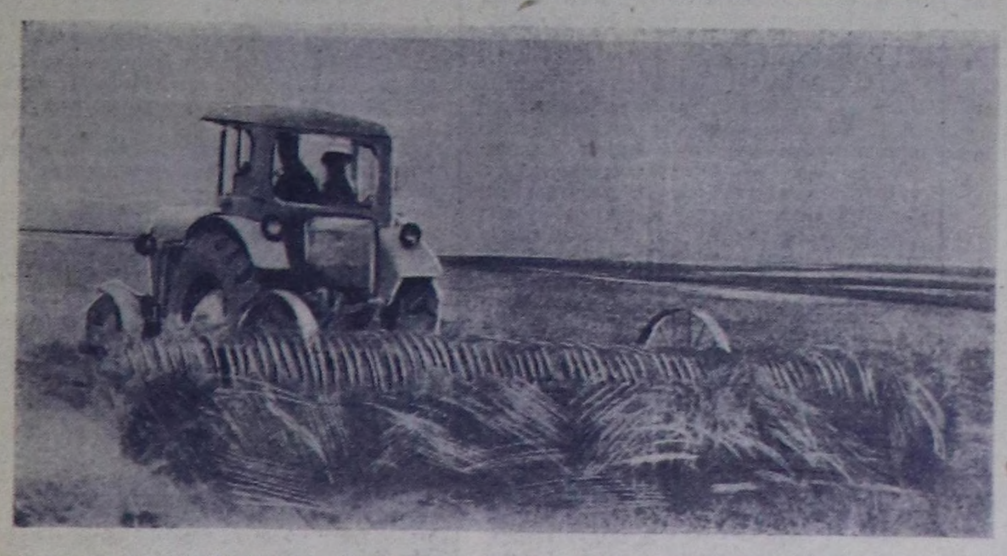

Тракторист Генадий Ефстратьевич Гуляев Кызылдың профессионал-техниктиг училишезин дооскаш, Таңдының күр чер совхозу «Тиилелгеге» ажылдаа-ла үш чыл болган. Ол эрткен чылдарда дужут ажаап алыышкынынга, мал чемни белеткээринге бодунуң күжүн харамнаныйп ажылдап келген. Бо чылын совхоз 2000 тонна сиген белеткээр планныг. Бо чылын ол сиген бөлдүрер машинаның башкарыкчызы Александр Михайлович Манагаров-биле Чедер ховузунда № 7 комплексилиг бригадада кестинген сигенни бөлдүрүп эгелээн.

Эжишкилер боттарынга алган хүн нормазын доктаамал ажыр күүсетпишаан, шудургу ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: механизатор Г. Гуляев биле машинист А. Манагаровтуң трактор-биле сиген бөлдүрүп турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Ногаан сарааттар

Ниитиниң малынга чемнерни четчир кылдыр, ону бедик хоолулуг үеде белеткеп алыры чугула. Мал чеми барда эът-даа, сүт-даа болур. Көк-Чыраа көдээ Советтиң даргазы эш Б. Самбуганың редакцияга дыңнатканы өзугаар алырга, «Улуг-Хая» совхозтуң ийиги салбыры мал чеми белеткээрин организастыг чорудуп турар.

Бо чылын 21 муң центнер сиген, 35 муң центнер силос белеткээр сорулгалыг. Үнүштүң амгы байдалы хирелиг болзажок, мал чеми белеткээр планны долдур, харын элээн ажыр күүседип алырынга салбырның бригадалары бүзүрелдиг. Бо талазы-биле ажыл чаа эгелээн болзадаа, Көк-Чыраанның сиген шөлдериндеи ногаан сарааттар ам безин уламжып эгелээн.

Дөн-Тереkте бирээзинле үш машина кошкан ийи «Беларусь» баштайгы хүннерде 50 ажыг гектарның сигенин кескеп. Механизатор Л а р ң ы ң ажылынга бөлүкчү звенолар база улажы берген, он дөрт кижи 180 центнерни сараатгаан. Бригадада күш-ажылдың организастыы багай эвес, ында ниитиниң чеменилгези ажылдап турар.

Чоон-Терек участогунда 25 кижилиг бригада бүдүрүкчүлүг ажылдап турар, оларда ийи трактору быжыглаан. Ол ышкаш Алдыы-Шынаада хол кадыырлыг 20 кижи кирген, оларның ажылын Ховалыг Чанчып удуртуп турар.

Кыжын малга чаңгыс кужак-даа сиген үнелиг, ындыг болганда, амгы кол кичээнгейни мал чемнери белеткээринче угландырып, сигей шөлдеринче күштүг салбыр улам мобилизастап турар. Школачылар болгаш херээженнер колдаан, будук-бүрү белеткээр звеноларны база организастаан, олар ам безин 300 центнер ажыг боодалдарны белеткээн.

Баштайгы хүннерде-ле

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары сиген кезилдезин эгелээн. «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында 60 кижилиг бригада кезип кирипкен. Бригада баштайгы хүннерде 20 тонна көк сигенни кезип кургаткаш, сараатгаан.

«Мурнакчы» колхозтуң 28 кижилиг, 17 хол кадыырлыг ийи звеноларының Ак-Хем шынаазында ажылдап, баштайгы хүнде 10 тонна сигенни кезип силостаан. Оларның чоогунда арыгда Н. Чолдак-оолга улуртқан хойжу бригаданың кежигүннери будук-бүрү чыып ажылдап турар. Олар 18 тонна будук-бүрүнү чыгаш кадырган.

Эрес-маадырлыг чорук чүс-чүс чылдарда чурттаар

Волгада хоорайга байырлал

ВОЛГОГРАД. (СЭТА-ның тускай корр.). Волгада хоорайның ады делегейниң бүгү улустарынга турушту, эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктун демдээ, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселдиң үлегер-чижээ апарган. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге Волгоград хоорайның ажылчы чоннарының Төрээн чурттун мурнунга көргүскен ачы-хавыяалары, эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш база 1941 — 1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг райынынга совет улустуң тиилелгезин демдеглээри-биле маадыр хоорай Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаннаткан.

Волгоградтың чурттакчыларында өөрүшкүлүг улуг байырлалдың хүнү. Оон чараш делгем күдүмчулары болгаш шелдери байырлалдыы-биле шиметтинген.

Волгоградтың болгаш областың ажылчы чоннарының төлээлекчилери маадыр хоорайга бедик шаннадлы тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга киржири-биле июль 11-де чыглып келген.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни, областың база хоорайның партия болгаш совет организацияларының удурлукчуларын, Совет Эвилелиниң Маршалдары А. И. Еременкону, В. И. Чуйковту, Сталинград тулчуушкунунуң киржикчилерин, даштыкы аалчыларны хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Партияның Волгоград өбкомунуң бирги секретары **А. М. Школьников** байырлыг хуралды ажыткан.

Эш А. Н. КОСЫГИННИҢ чугаазы

Чыылганнарга чылыы-биле уткуттурган эш А. Н. Косыгин хуралга чүве чугаалаан. Хоорайның ажылчыннарынга, албан-хаакчыларынга, инженерлеринге болгаш техниктеринге, эртем болгаш культура ажылдакчыларынга, дайын болгаш күш-ажыл ветераннарынга бедик шаннал-биле холбаштыр партияның Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың мурнундан ол изиг байырны чедирген болгаш социалистиг Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзээн.

Сөөлгү чартык чүс чылда хоорайның төөгүзү — кандыг-бир чергези-биле алырга, бүгү Совет күрүнениң төөгүзү болуп турар деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Маңаа, Россияның ханызынга, улуг орус хем Волганың эриктеринге чаа болгаш эрги делегейниң күжүнүң боо-чепсээ ийи удаа таварышкан. Чурттуң салым-хуузу, ооң революстуг чаалап алышкынарының салым-чолу маңаа ийи удаа шиитпирлеттинген.

Советтериң республиказы халдакчыларның болгаш ак-гвардейжилерниң шериглеринге бүгү талаларындан хүрээлеттирген ортулук болуп турар шагда Царицын болза революцияның дайзынарынга оруктуг дуглап моондактаан. чүве эрттинмес шивээ болу берген. Мынчангаш, Улуг Октябрьның чаалап алышкынарын камгалап алырынга, ол кайгамчык улуг рольдуг болган. Ынчан революцияның мурнунга шылгарангай ачы-хавыяазы дээш хоорайның ажылчын ангызы Кызыл Тук орден-биле шаннаткан.

Салгакчыларның сагыш-бодалындан хөй чүүлдер уттундурган-даа туруп болуур. Ынчалза-даа Сталинград камгалалының маадырлыг хүннериниң алдары кажан-даа өлбес. Сталинград — эрткен үе болуп эглип чоруспас төөгү-дүр, а ол дээрге бистиң хүн бүрү амыдырал-чуртталгавыска болгаш демиселдивиске дузалап турар. Ынчангаш ооң арыннарынче дагындагын көрзе чогуур. Ол дээрге бистиң тиилелгевистиң улуг чаагай чоруун тодаргай билип алырда, төөгүде ол аң улуг тулчуушкунуң ролюн шын үнелеп көрде херек. Ол дээрге ылангыя совет улустуң аң дээре маадырлыг чаңчылдарынга бистиң аныяктарывысты кижизидерде херек.

Делегей төөгүзүнде деңнежир чүвези чок ол аң улуг тулчуушкунну А. Н. Косыгин тодаргайлап көргүскен. Чамдык үе-чадаларда аңаа ийи талалардан 2 миллион чедир кижи киржип турган. Сталинград тулчуушкунунуң үезинде фашистиг Германия совет-герман фронтуга дайылдажып турган армияларының бүгү составының дөрттүң бириниң хөйүн чидирген, бодунуң шуут аштырыышкынын хөй чүүлдер талазы-биле баш удур көргүскен шак ындыг өлүмнүг соггуушкунну алган. Амгы шагның буржуаз хажыдыкчылары төөгүнү хажыдарын чежемейнин-даа ораллашса, Волгага немец-фашистиг шериглерни чылча шапкан чорук делегейниң ийиги дайынының шериг-политиктиг эң улуг болуушкуну болган дээрзин миннип көөрүнге олар албадаткан.

Совет Армияның хөй-хөй дайынчылары Волганың эриктеринге кайгамчык эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Хоорайның камгалалынга ооң бүгү чурттакчылары киришкен. Бүзээлеткен, өртенип чыткан хоорайга, кадыг-дошкун тулчуушкуннар райониарындан каш-ла базым черлерге кижилер шериглерге боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти бээр дээш ажылын черле соксатпаан.

Дүүн Ленинградка байырлыг хурал болган, аңаа эш Л. И. Брежнев ол маадыр хоорайга «Алдын Сылдыс» медальды тывыскан. Волгоградтың ажылчы чоннарының бүгү чурт-биле кады ол хүн Ленинниң улуг хоорайынга изиг байырны чедирип, ол тайбың ажыл-ижинге чаа-чаа алдарлыг чедиишкиннерлиг болурун күзээн. Волгага тиилелгеге бүгү чурттуң ажылчы чоннары салыышкынын киирген. Бистиң кижилеривистиң — ажылчыннарның, колхозчуларның, албан-хаакчыларның, эр, хереэжен кижилерниң, аныяктарның маадырлыг чорууң кащ сөстерге үнелеп чедери берге-дир. Ол онза нарын үелерде бистиң улузывыстың амыдыралчы аргалыың болгаш күжүн көргүскени — социалистиг тургузугнуң артык күштерлииниң эң дээре хереченин болган.

Волгага тиилелге, бистиң бүгү-де тиилелгелериивис ышкаш, Коммунистиг партияның организакчы кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас холбаалыг деп, А. Н. Косыгин онзалап демдеглээн. Коммунистер маадырлыг камгалалдың кол күжү болган. Олар шавар халдаашкыны эге бажында кирип, төрээн черинниң метр бүрүзүн камгалавышаан, «Чаңгыс базым-даа аткаарлавас» деп лозун-биле тулчуп турганнар.

Сталинград тулчуушкуну — чүгле Совет Эвиделиниң төөгүзү-биле холбаалыг болуушкун эвес-тир. Бүгү делегейде депшилелиг кижилерге боорус хоорай мурнакчы идеяларны камгалаарының демдээ.., депшилге дээш, фашистиг кулданыгдан улустарны хостаар дээш демиселдиң үлегер-чижээ апарган.

Империализмниң бүгү системазын делегей дайыны божаңнады силгипкен. Дыка хөй чурттарның ажылчы чоннары капиталистиг тургузугну дүжүр окташ, социализмниң оруунда туруп алган, өске-даа хөй-хөй күрүнелер боттарының национал хамаарышпас чоруун чаалап алган болгаш империалистерниң ол чурттарга боттарынын тура-соруун доңнаштырар, оларны боттарының холунга чагырып алыр дээр оралдажышкыннарынга удур ол чаалап алышкынын чедиишкинниг камгалаап турар.

Черле ынчаш, чүгле күүү-түрүшкүнүнге болгаш ыйыышкынның кежээри база херээжении доктаалып алган кел чыткан.

Өвүр районунуң шагдаа билдизиниң ажылдакчызы Монгуш Хавырыкович Доос-Караның ажыл амыдыралында ол таварылга аңаа бир чижектир. Албанның он ийи чылының иштинде ол хөйле берге таварылгаларны, ооң амы-тынынга кыжанган айыылларны тиилеп келген. Доос-Караның кызымак ажылын СЭКП Өвүр райкому болгаш райкүүскому, Тыва АССР-нин хөй-иштининг корум-чүрүм камгалал министерствозу Хүндүлел бижиктер-биле каш удаа демдеглээн, аңаа «Милицияның тергиинни» деп хөрек демдээн тывыскан.

Монгуш Хавырыковичиниң ажылынга бедик негелделиг, харыысалгалыг, чүткүлүг эш. Корум-чүрүм үрекчилеринге ол шынгыы негелделиг, черле кыңчытпас, кыскаш-биле домей хаара тыртып келир, а ооң-биле кады чөптүг, кижилерниң эрге-шөлээзин хүндүткеп билир.

Узун эвес, калбак шырайлыг, тырын боттуг Доос-Кара хевириҥге дүүшпес чыгыы эдилээ-биле чазык хүлмүүрбүшаан, чугаалап олурду:

— Эмчилел мынча дижир боор чүве: аарыгны эмнээриниден баш удур боллурбазы чогумчалыг. Бистиң дүрүмүвүс база-ла ындыг. Кем-херек үүлгедиинң туларының орнунга, ындыг чүүлдерни баш удур болдурбазының хемчеглерин алыр херек. Ынчангаш амыдыралын шын эвес түргүзүп чоруур эштер-биле чугаалажып, оларга сүмелерни берип, сагындырып турар бис. Ындыг хемчеглер ажык берип турар. Ынчап турбуже, херек үүлгедиглери болгулай бээр. Ынчан бис хоойлуда көрдүнген бүгү эргелеривисти бүрүн ажыглаар бис.

Монгуш Хавырыковичиниң арын-шырайы шимээргей, ажы база херээжении доктаалып алган кел чыткан.

Өвүр районунуң шагдаа билдизиниң ажылдакчызы Монгуш Хавырыкович Доос-Караның ажыл амыдыралында ол таварылга аңаа бир чижектир. Албанның он ийи чылының иштинде ол хөйле берге таварылгаларны, ооң амы-тынынга кыжанган айыылларны тиилеп келген. Доос-Караның кызымак ажылын СЭКП Өвүр райкому болгаш райкүүскому, Тыва АССР-нин хөй-иштининг корум-чүрүм камгалал министерствозу Хүндүлел бижиктер-биле каш удаа демдеглээн, аңаа «Милицияның тергиинни» деп хөрек демдээн тывыскан.

Монгуш Хавырыкович онаашкан ажылынга бедик негелделиг, харыысалгалыг, чүткүлүг эш. Корум-чүрүм үрекчилеринге ол шынгыы негелделиг, черле кыңчытпас, кыскаш-биле домей хаара тыртып келир, а ооң-биле кады чөптүг, кижилерниң эрге-шөлээзин хүндүткеп билир.

Узун эвес, калбак шырайлыг, тырын боттуг Доос-Кара хевириҥге дүүшпес чыгыы эдилээ-биле чазык хүлмүүрбүшаан, чугаалап олурду:

— Эмчилел мынча дижир боор чүве: аарыгны эмнээриниден баш удур боллурбазы чогумчалыг. Бистиң дүрүмүвүс база-ла ындыг. Кем-херек үүлгедиинң туларының орнунга, ындыг чүүлдерни баш удур болдурбазының хемчеглерин алыр херек. Ынчангаш амыдыралын шын эвес түргүзүп чоруур эштер-биле чугаалажып, оларга сүмелерни берип, сагындырып турар бис. Ындыг хемчеглер ажык берип турар. Ынчап турбуже, херек үүлгедиглери болгулай бээр. Ынчан бис хоойлуда көрдүнген бүгү эргелеривисти бүрүн ажыглаар бис.

Монгуш Хавырыковичиниң арын-шырайы шимээргей, бүгү-ле сагыжы оон илдең, бирде өөрүн хүлүмүүрүп, бирде шыңгыыраш дүңдүйүп каап олурар:

— Чамдык эштер, ажылы-даа, амыдыралы-даа багай эвес кижилер, арага ижинкеш, чүрүм үреп, хөй-ниити черлеринге көстүп келгилээр. Ынчан бис оларны доктаатка, билиндир сургаан, дагын херек үнмезин деп сагындыргаш, бажынарынче чорудуптар бис. Ындыг арга эки түңнелдерни бээр чүве-дир. Дыка хөй эштер оон соонда миннип, эгенип чоруур апаар-дыр.

Совет мидицияның чаагай чаңчылдарын Монгуш Хавырыкович ынчаар билип, ажылынга барымдаалап, амыдыралга боттандырып чоруур.

Ажылчы чоннар депутаттарының Хандагайты суур Советиниң депутаттарының аразында Монгуш Хавырыкович Доос-Караны база идепкейлиглернин бирээзи кылдыр санап турар. Ону Совет даргазының оралакчызынга соңгаан. Сагыш сеткиди дүвүрел-биле долдуган, эгелээн хераан анызынге чедир чедирбээнде доктаавас, ажыл дээнде чүгүрүп чоруур эштиң депутаттар бир үнбиле бадылаан.

Чапсар аразында коридорга чугаалажы каапканнар:

— Ол-даа шыдаар-ла.

— Ажылды билири база ынчуг.

— Ам харын суур Советиниң ажылы экижир боор.

Депутаттар часпаннар. Монгуш Хавырыковичхөй-ниитичин хүлээлгезин медередиш-биле күүседип турар. Чазын суур иштин арыглаарынга, күдүмчуларның херим-кажааларын сегидеринге, ыяш тарыырынга албан организацияларны, чурттакчыларны далаштырып, каш удаа чугаалап, өлээн организастыг ажылдарны ол ап чоруткан. Ол ажылдың түңнели каступ эгелээн. Кезээде-ле довуракты, изиг, ышкам Хандагайтының күдүмчулары ногаарарып, чаа олурткан аныяк ыяштар озуп турар. Суурну ногаанчыдарының ажылы черле чедиишкинниг уламчылаан.

Депутат Доос-Караны райкүүскомнуң административтиг комиссиязының даргазының оралакчызынга база соңгаан. Ол ында хамаатыларның хомудалдарын, негелделерин, маргылдаалыг херектерин сайгарып, оларны чөптүү-биле шиитпирлээриниң бүгү ажылдарын кылып турар. Бо дээрге кончуг парын ажыл, аңаа оваарымчалыг болгаш кичээнгейлиг чорук негеттинер. Саазын бүрүзүнүң артында дириг кижи, ооң салым-хуузу, амыдырал-чуртталгазы туруп турар деп, эки медеревишаан, коммунист Доос-Кара бо хүлээлгени ак сеткилдиг күүседип турар.

Монгуш Хавырыкович хөй чугаага хөнү чок. Ооң сезү чиге, шынныг, ажыл-иш-биле карышпас. Оозун билир болгаш, эш-оорү ооң саналын сонуургаар, ону дыңнакгаар, ооң-биле сүмележиксээр. Ынчангаш харын аңаа бедик бүзүрелиң илередип, суд, прокуратура болгаш шагдаа черинниң партия организациязының секретарының оралакчызынга соңгуп алганнар.

— Суд келди, туруңар!

Районнуң культура бажыңының залында кижи бажы оргу. Суурнуң чурттакчыларының хөй нуруузу чыглып келген. Хереқти эш-хуузунуң судунуң даргазының оралакчызы Монгуш ХавырыковичДоос-Кара болгаш ийи улус төлээзи көрген.

Мурнуку одургда ийи ар, ийи хереэжен кижилер баштарын халайтыпкан олурганнар. Мынча хөй чоннуң аразынга оларның багын коптарарга ыядынчыг болган. Мурнунда та чүнү бодап чораан улус ийик.

— Силерниң ат, фамилияңар?

— Маны-Дарый Кок-оол.

— Кайда ажылдап турар силер?

— Харылзаа салбырында.

— Чүнү кылып турар силер?

— Чолаачы кижи мен.

— Кандыг херек ужун мында олурун турарыларны билир силер бе?

— Аттыг чүве-дир. Ол хүн арага ижинкеп кижи мен. Бир билиримге-ле, кадайымны салба эттеп каан болдум.

Хереқти көрүп турары шыңгыы. Шиитпирип турар кижини, херечилерни байысаган. Хөй-ниитиниң төлээлери чүве чугаалаан. Шиитпир шыңгыы болгаш даашгыг: 10 рубльге штрафтаан. База-ла ындыг херек үүлгеткен Өөржак Алдын-оолдуң сагындырган. Арагачы Александра Донгактың хереэн көргеш, хереэжен кижиге чүүлдешпес чүүлду каггаш, доктаамал ажылга кирип алырын хүлээткен. База бир аныяк кыстың... Адыр, ол дугайын алаан тодаргай чугаалаптаалы.

Монгуш Хавырыкович Солчур суурнуң худумчузунга кылаштап чораан. Бир көөрге-ле, таныыры хереэжен кижи олаар ыяш сөөртккен машина кырында олурган. «Мурнунда садыгаап чораан, араалаар, ооңун иштү-биле соккулажыр чоруу дээш эш-хуунуң судунга көрдүрген үрүг бо-ла-дыр» дээш, Монгуш Хавырыкович ооң чанынга чеде берген.

— Экии, Өшкү-Саар.

— Экии, дарга.

— Кайнаар кагарың ол?

— Докпакта ажылдап турар-ла болгай мен.

Колхоз баштаар чери ону бадыткаан: эш-хуунуң судунга сагындырыг алган Сендажы Өшкү-Саар доктаамал ажылда кирип алганы шын боон тур.

Монгуш Хавырыковичиниң бажыңынга ооңун хереэжен аазы Марфа Шиитпирековна сагыш чованнгыр үткүп алыр.

— Кайы хире туруптун? Чем белеткеп кагдым.

— Чок, турбазым-даа. Сен харын туруптун бе? Чаъс чагган, кудумчу малгаштыг, райкүүскомиштитос каал малгаш чүве ыйнаан, чүп турда төнчү чок ыйнаан?

Монгуш Хавырыкович бур-сар чемнени тыртып алгаш, ном тутказ олурупгар азы дедир-ле шагдаа черинче базып каар. Марфа Шиитпирековна ооң соонче чованнгыр алгыпар:

— Канчан барган кижи сен, ажым, орта чамаъш ишпес?

— Ажырбас, ажырбас, четтинге бээр мен — деп, Доос-Кара эвилел харылаар.

Сактырга, Монгуш Хавырыкович үргүлүү-ле четтикпейн чораан ышкаш болур. Ынчалза-даа топтап көрүп кээрге, ол дыка хөй чүүлдерни кылып, хөй-ле ажылга четтигин, болуунуң соонга эки иети артырын каап чоруур.

Ал. ДАРЖАА.

Элегесте мал чемнериниң белеткели

«Элегес» совхоз малга быжыг чем суурну тургузары-биле чаңгыс чылда, хөй чылда үнер сигеннерни, кукурузаны делгем шелдерде тараан. Совхоз бо чылын 4864 тонна мал чемин белеткээр планныг. Мурнунда чылдарда кажан-даа ол хире хөй мал чемин белеткеп көрбээн. Ынчангаш совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге баш удур белеткенген. 22 тракторлар, трактор дырбааштары, сиген сараатгаар херекселдер, сиган кезер чаа машиналар мал чеми белеткээринче кириптеринге белен. Оларның чамдыызы бо хүннерде совхозтуң сиген шелдеринде ажылдап эгелей берген.

Совхозтуң мал чеминге белеткээри-биле тарып турар бир кол чүүлү люцерна болур. Ону бо чылын 900 ажыг гектар черге тараан. Чайын үргүлчү суггарып турган. Люцернаның үнүжү чаагай. Салгын аайы-биле, чалгаан дег бырлаңайнып чыдар, чаагай үнген люцернаны совхозтуң сиген белетиээр звенолары бир дугаарында ажаап кирипкен. Суггаттыг черниң бир газындан люцернаның дүжүүдү 10—11 центнер чедип турар. Люцернаның кезилдезинде Астанинниң, Питснерниң, Саражаковтуң механизастаттынган үш звенолары ажылдап турар. Олар эртиен чоокку хүннерге чедир 300 тонна люцернаны кезип, кургадып, сараатгаан. Ону кезип ажаары бичии-даа үзүктелбейн турар. Ол үнелиг мал чеминиң ийиги дүжүдүн алыры-биле сигени ажаатгынган шелдерни удур суггарып эгелей берген. Ам безин 40 ажыг га чер суггартынган.

Хөй чылда үнер сигеннерни 2 муң га черде тараан. Ооң үнүжү база-ла багай эвес. Хөй чылдыг сигеннерниң бир гектарындан 5 центнер дүжүттү алыр деп планнап турар. Бүдүн чартык муң ганы сигенин алыры-биле кезер, а артканын мал одары кылдыр ажыглаар.

Совхозта мал чеми кылдыр тараан культуралардан кукурузаның үнүжү онза чаагай болуп турар. 800 гектар черде тараан кукурузаның 400 гектары суггаттыг. Суггаттыг черде тараан кукуруза ам безин метр чедир бедип үнүп келген. Ооң чайгы ажаалда, чемгерилгезин чогуур негелдезинге чедир чоруткан. Суггаттыг черниң гектар бүрүзүнден 250 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алыр деп, кукурузачылар хүлээнген. Суггат чок черлерден кукурузаның бир газындан 120 центнер ногаан массазын алыр бодап турар.

Ногаан мал чеми кылдыр хереглээри-биле суланы, арбайны 400 га черде тараан. Совхозта боду бүткен сиген шелдери эвээш, 300-ле га хире. Бо чылын маң болганы-биле оон сиген шоолуг үнмезин. Ынчангаш малдың быжыг чем суурун тургузарынга совхоз кол кичээнгейни тарымал культураларже салып турар.

А. КУЛАРОВ.

Боттары кылган

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың администрация-хандырылга комбинадының бажыңының чанынга ийи ай мурнунда чораан кижи ам чеде бергеш, ында болган өскерлиишкинни көргеш кайгаар. Мурнунда бо бажыңны дээскиндир даш, довурак овааланган турган болза ам мында клумбалар кылып, чечектерни тараан. Өзүп үнүп келген аныяк ыяштарны, чечектерни херээженнер эртенниң-не, кежээниң-не суггарып тураргар. Олары «Тыва даг-дүгү» комбинат эргелелиниң ажылдакчылары ажыл шагыының соонда сөөртүп эккелгеш, олуртканнар. Комбинаттың эжиинде каастап кылган көргүзүг самбыразын, хүндүлел самбыразын, солуннар витриназын тургускан.

Чечек тараан шелдүң ортузунда В. И. Ленинниң скульптурун тургускан, ооң чанында фонтандан суг дүнедаа, хүндүс-даа аттыгып турар. Комбинаттың бажыныының чанынга үргүлчү хөйү-биле кээп турар автомашиналар турар тускай шелдү асфальтылап кылган. Мону кылырынга №834 орук тудуг эргелелиниң автогрейдистери В. Макеев, В. Хренов, экскаваторщик А. Демидов, асфальт төгер машиналарның чолаачылары Г. Шленкин биле В. Усов, орук даптаар катоктуң мотористери В. Крутов, Л. Андреев болгаш өскелер кончуг эки ажылдааннар.

ЧУРУКТА: автомашиналар турар шелдү асфальтылаарын доозуп турары.

Фото В. ОКОРОКОВТУУ.
В. АНАНИН.

АЖЫЛГА ИДИГЛИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Малчыннарның амыдырал хандырылгазын чугулаан көөр дугайында «Шын» солуунга парлаттынган эш Суттуг-оолдуң болгаш өске-даа авторларның бижээн материалдарынга хамаарыштыр ол эштерниң санал-оналын детксэн бодалымны бижикседим.

Мал ажылында кижилерниң ажыл-амыдыралының дугайында айтырыгны шын шиитпирлеп, ону бүгү тала-биле башкарары хөй-ниити, партия, комсомол организацияларының чугула соруглазы ол. Мыңгыя хоорай, суур черлерден хайыы, ыраккы одарларда турар малчыннарга доктаамал дузаны чедирери ам үеде кол соруланың бирээзи дээрзин ажыл-агыйның удуртукчу бүрүзү барымдаалаар херек. Сөөлгү үеде малчын кижиниң амыдыралында кол-ла четпейн турар чүве болза, ооң чурттаар оран-савазының, бажың иштиниң эт-хереселдериниң база аъш-чем продуктуларының, оларның чагыдып алганы солуп, сеткүүлүнүң чогуур үезинде, бир аай организастыг байдалга хандыртынмайн турары болуур. Бо талазы-биле хандырылгазы ындыг байдалда турар малчыннарны хөйну адап болур.

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң чамдык малчыннарының амыдырал хандырылгазы кончуг чедимче чок байдалда тургустунган. Эрткен чылышкының киирерінге партияның Төп Комитеди, Совет чазак бүзүрелиң илергейлеп турар деп А. Н. Косыгин түңнелинде чугаалаан.

А. Н. Косыгинниң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары каш-даа удаа үзе кирип турган.

Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды тывыспышаан, Маадыр-хоорай деп атты Волгоградка тыпсырының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бижинин А. Н. Косыгин номчаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даасканын ёзугаар Хүндүлүг бижикти хоорайның төлээлеринге дамчыдып бергеш, ооң соонда ол Волгоградтың тугунга Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальды кадаан.

Залга адыш часкаашкыннары диңмиттелип, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың алдары дээш, маадыр-хоорайның болгаш ооң алдарлыг камгалакчыларының алдары дээш үннер чаңгыланып турган.

Индирде — партияның Волгоград хооркомунуң бирги секретары **А. И. Шитов.** Ол Волгоградтың чурттакчыларының өмүнээзинден бедик шаннал дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында немец эжелекчилерге удур демиселге эрес-дидим болгаш маадырлыг чорууң көргүскен Совет Армияның дайынчыларынче партияның болгаш Совет чазактың кичээнгей салыышкынының илерээшкинин бо шаннадлан көрүп тур бис деп ол чугаалаан.

62-ги армияның командылакчызы чораан, Совет Эвилелиниң Маршалы **В. И. Чуйков,** Совет Эвилелиниң Маршалы **А. И. Еременко,** Сталинград тулчуушкунунуң киржикчизи, Совет Эвилелиниң Маадыры **А. М. Числов,** тудуг бригадазының удурткучузу **С. А. Данилов,** медицина институдунуң профессору **С. Н. Касаткин,** политехниктиг институттуң студентизи **Светлана Дмитриева** хуралга чүве чугаалааннар.

Чехословакияның Острава хоорайының национал комитединиң даргазы **Иозеф Кемпны** волгоградчыларга акы-дүңманың байырын дамчыткан.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чагааны байырлыг хуралдың киржикчилери чаңгыс ап-сеткилдиг хүлээп алган.

ОЧЕРК

ДИДИМ ЧОРУК

Херек үүлгедикчизи, кадайын адерткеш, ийи ыяштыг мунгаш, ажыг чыварлыг кышкы ховуже дезип үнүпкен. Аътгарның мойну, хораз, быгынары ак-шаң хыраа, соонда хар, орукта доозуп дет, дүвүленнир хадаан бар чыткан.

— Эй, тур! Докпа!—деп, Монгуш Хавырыкович Доос-Кара чеже-даа катап алгырган.

Кулаан кумнап алган чүве ышкаш, херек үүлгедикчизи бурунгаарлап хап-ла олурар, бодуң ажыттадыр кадайының аъдының узун тынындан төрелчилеп алган.

— Эй, тур! Докпа!..

Дескеннерин болгаш сүргеннерин аразын сончуг аътгар чыыра тыртып, кудурук ызырты сүргеш, мырынай эжик-дер хире черге экелген. Херек үүлгедикчизи кадайының аътының тынын салышкаш, дедир эгтеш, шагдааларның кырынче хөме келген.

— Сен бо чүвени тут, мен кадайын тудайн— деп, эжи Тас дүрген саналдаан.

Доос-Кара херек үүлгедикчизин ойтур бээринге белеткени тыртып алгаш:

— Куулар Экээжик орталанып көр, сааң байдалың багай, удурланыры ажык чок!—деп, сончуг дүрген сагындырган.

Ынчалза-даа тепек-калчааларга айытқан ужуругуру турар эвес. Экээжик шагдааже хөме-лекелген. Монгуш Хавырыкович серт-бүрт кылды ийи-үш шимчээн соонда, херек үүлгедикчизи черле чыткан. Эрнин тепкиленип, шашкыланып удурланыры кедергей, харын хол боозун хунаажып келген. Аксынган араганың ажыг чыды эгиниш-тыныжы-биле кады булгурулген. Монгуш Хавырыкович шыңгаш, арга-олуг-даа болза, херек үүлгедикчизин-биле ур үределешкен, ам харын ырбазын сып алган. Дерин чөткаш, хая көрнүп чыдарын чежемейнин-даа ораллашса, Волгага немец-фашистиг шериглерни чылча шапкан чорук делегейниң ийиги дайынының шериг-политиктиг эң улуг болуушкуну болган даарзын миннип көөрүнге олар албадаткан.

Совет Армияның хөй-хөй дайынчылары Волганың эриктеринге кайгамчык эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Хоорайның камгалалынга ооң бүгү чурттакчылары киришкен. Бүзээлеткен, өртенип чыткан хоорайга, кадыг-дошкун тулчуушкуннар райониарындан каш-ла базым черлерге кижилер шериглерге боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти бээр дээш ажылын черле соксатпаан.

Дүүн Ленинградка байырлыг хурал болган, аңаа эш Л. И. Брежнев ол маадыр хоорайга «Алдын Сылдыс» медальды тывыскан. Волгоградтың ажылчы чоннарының төлээлекчилери маадыр хоорайга бедик шаннадлы тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга киржири-биле июль 11-де чыглып келген.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни, областың база хоорайның партия болгаш совет организацияларының удурлукчуларын, Совет Эвилелиниң Маршалдары А. И. Еременкону, В. И. Чуйковту, Сталинград тулчуушкунунуң киржикчилерин, даштыкы аалчыларны хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Партияның Волгоград өбкомунуң бирги секретары **А. М. Школьников** байырлыг хуралды ажыткан.

Эш А. Н. КОСЫГИННИҢ чугаазы

Чыылганнарга чылыы-биле уткуттурган эш А. Н. Косыгин хуралга чүве чугаалаан. Хоорайның ажылчыннарынга, албан-хаакчыларынга, инженерлеринге болгаш техниктеринге, эртем болгаш культура ажылдакчыларынга, дайын болгаш күш-ажыл ветераннарынга бедик шаннал-биле холбаштыр партияның Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың мурнундан ол изиг байырны чедирген болгаш социалистиг Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни оларга күзээн.

Сөөлгү чартык чүс чылда хоорайның төөгүзү — кандыг-бир чергези-биле алырга, бүгү Совет күрүнениң төөгүзү болуп турар деп, А. Н. Косыгин чугаалаан. Маңаа, Россияның ханызынга, улуг орус хем Волганың эриктеринге чаа болгаш эрги делегейниң күжүнүң боо-чепсээ ийи удаа таварышкан. Чурттуң салым-хуузу, ооң революстуг чаалап алышкынарының салым-чолу маңаа ийи удаа шиитпирлеттинген.

Советтериң республиказы халдакчыларның болгаш ак-гвардейжилерниң шериглеринге бүгү талаларындан хүрээлеттирген ортулук болуп турар шагда Царицын болза революцияның дайзынарынга оруктуг дуглап моондактаан. чүве эрттинмес шивээ болу берген. Мынчангаш, Улуг Октябрьның чаалап алышкынарын камгалап алырынга, ол кайгамчык улуг рольдуг болган. Ынчан революцияның мурнунга шылгарангай ачы-хавыяазы дээш хоорайның ажылчын ангызы Кызыл Тук орден-биле шаннаткан.

Салгакчыларның сагыш-бодалындан хөй чүүлдер уттундурган-даа туруп болуур. Ынчалза-даа Сталинград камгалалының маадырлыг хүннериниң алдары кажан-даа өлбес. Сталинград — эрткен үе болуп эглип чоруспас төөгү-дүр, а ол дээрге бистиң хүн бүрү амыдырал-чуртталгавыска болгаш демиселдивиске дузалап турар. Ынчангаш ооң арыннарынче дагындагын көрзе чогуур. Ол дээрге бистиң тиилелгевистиң улуг чаагай чоруун тодаргай билип алырда, төөгүде ол аң улуг тулчуушкунуң ролюн шын үнелеп көрде херек. Ол дээрге ылангыя совет улустуң аң дээре маадырлыг чаңчылдарынга бистиң аныяктарывысты кижизидерде херек.

Делегей төөгүзүнде деңнежир чүвези чок ол аң улуг тулчуушкунну А. Н. Косыгин тодаргайлап көргүскен. Чамдык үе-чадаларда аңаа ийи талалардан 2 миллион чедир кижи киржип турган. Сталинград тулчуушкунунуң үезинде фашистиг Германия совет-герман фронтуга дайылдажып турган армияларының бүгү составының дөрттүң бириниң хөйүн чидирген, бодунуң шуут аштырыышкынын хөй чүүлдер талазы-биле баш удур көргүскен шак ындыг өлүмнүг соггуушкунну алган. Амгы шагның буржуаз хажыдыкчылары төөгүнү хажыдарын чежемейнин-даа ораллашса, Волгага немец-фашистиг шериглерни чылча шапкан чорук делегейниң ийиги дайынының шериг-политиктиг эң улуг болуушкуну болган даарзын миннип көөрүнге олар албадаткан.

Совет Армияның хөй-хөй дайынчылары Волганың эриктеринге кайгамчык эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Хоорайның камгалалынга ооң бүгү чурттакчылары киришкен. Бүзээлеткен, өртенип чыткан хоорайга, кадыг-дошкун тулчуушкуннар райониарындан каш-ла базым черлерге кижилер шериглерге боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти бээр дээш ажылын черле соксатпаан.

Дүүн Ленинградка байырлыг хурал болган, аңаа эш Л. И. Брежнев ол маадыр хоорайга «Алдын Сылдыс» медальды тывыскан. Волгоградтың ажылчы чоннарының төлээлекчилери маадыр хоорайга бедик шаннадлы тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга киржири-биле июль 11-де чыглып келген.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинни, областың база хоорайның партия болгаш совет организацияларының удурлукчуларын, Совет Эвилелиниң Маршалдары А. И. Еременкону, В. И. Чуйковту, Сталинград тулчуушкунунуң киржикчилерин, даштыкы аалчыларны хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Партияның Волгоград өбкомунуң бирги секретары **А. М. Школьников** байырлыг хуралды ажыткан.

Тудуг материалдарын дүргедедир

Улуг-даа, биче-даа тудугга херек материалдарны хөйнү бүдүрүп, олар-биле тудугну чогуур өйүнде үзүктелиишкин чок хандырары тудугну чиик чарыгдалдыг болгаш чогуур хуусаазында доозарының магадылалы ол дээрзи билдингир. Кандыг-даа тудугнуң эгезинден төнчүзүнге чедир кижи болгаш техника күжү-биле четче хандырар болза орта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик, кылдынган ажылдарның шынары эки болур болгай.

Ынчангаш мен бо чүүлүмге, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң тудугларында тудуг материалдары-биле хандырылганың, ол материалдарның шынарывың дугайын бижикседим. Сөөлгү чылдарда бистиң эргелел даш, чүүйбу-биле удуг тудугларның темпизин элээн дүргедеткен-не. Моон мурнунда чүртталганың-даа, үлетпүр бүдүрүлгениң-даа хөй каът улуг тудугларын 4—6 чыл болгаш ажыглалга киирер турду. Ам ындыг тудугларда тудуг-монтаж ажылдарының темпизи оранчок дүргедээн. Ылаңгыя чүртталга тудугларын ажыглалга киирериниң хуусаазы авазжээни кымны өөртпес боор. Борта чижек болза сөөлгү үш—дөрт чылдарның дүргүзүнде Кызыл хоорайны аян киирип турар, хөй каът тудугларның бүдүн-бүдүн квартал-дарының тыптып келгилээни ол болур.

Сөөлгү үеде тудуг объектилериниң доостур хуусаазы элээн дүргеден турар чорукка тудуг материалдарын бүдүрериниң чамдык чаа, мурнакчы аргаларны ажыглап, онгачалыг панельдерниң орнунга кыры дески, үттүг панельдерин, соңга, хаалга кырының дөрт бетон өөрааларын кезек-кезек кылып турганындан ам чаңгыс тудуш оорга кылдыр кылып турары, өөн ынай иштики өрээлдериниң ханаларын ыяш-биле кылып турганындан ам тудуштуруп эптээр плиталарны заводка белеткеп турар апарганы—бо бүгү болза тудугларның хуусаазын дүргедеткен болгаш өртек-үнезин кызырган.

Ындыг болза-даа тудуг эргелелиниң тудугларында ажылдың темпизи ам-даа оожум чоруп турар. Хөй-хөй объектилер чогуур өйүнде дужаттынмайн, хөй эде кылыышкыннарга таваржып, артык чарыгдалдарны үнүрүп турар. Чижээ, «Тыва тудуг» трезиниң 360 оруннуг общежитиезин чедир кылып, ажыглалга киирерине 10 муң рубльди артыкка чарыгдаан. Ындыг карылгалыг болур чоруктар № 26-гы кварталдың өске-даа тудугларында база бар боон турар. Бо кварталда төп насос станциязы хемчээл талазы-биле улуг эвес тудуг. Ол хирезинде оон тудуу 1963 чылдың чайынында-да эгелээш, мынчага чедир доозулбаан. Орта ажылдаан бригадаларның саны дыка хөй. Кыжын хагдынып каар, чай боорга ала чайгаарлаашкынга кирер объект боон келген. Оон тудуунга херектиг акша-хөреңги чарыгдаттынган. Оон ужурундан орта ажылдаар кижи тывылбастай бээрде, ажыл төлевирин бир кижиге хүнделе 5 рубль кылдыр (дужаал-биле) доктаатқан. Бо үеде ында 6 слесарь-техниктер, 6 тудугжулар, шүптү 12 кижи доктаамал ажыллап, суг сордурүп, иштики ханаларны бетоннап турар. Бир эвес 10 кижи 10 хонукта дүн-хүн чок эки ажылдаптар болза, ында кылыр ажылдар бүрүн дооступ болур аргалыг. Чижек-биле алырга, маңаа айда үнер чарыгдал 2 муң ажыг рубль боон турар. Хүн бүрүде 12 кижиге ажыл төлевиринге 60 рубль өртүмаа-биле үнүп турар. Тудугларның ажыглалга киирериниң хуусаазы үзаар чорук болза үрей ийикпе азы чедир кылбас чоруктарны тудугжулар бригадалары кылып турарындан эде кылыглар кылырындан боон турар.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң тудуг-монтаж ажылдарынга брак болур, ону катап эде кылыр чоруктарның үргүлүү болуп турарының кол чылдагааны болза тудуг участоктарының начальниктери, ында профзвилел организациялары тудугжуларның техниктиг өөредилгезин багай организастан турарында. Оон ынай тудуг участоктарында партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер болгаш постулар тудугларда боон турар четнестерни илередип, хемчег албайн турарында. Адактың сөөлүнде тудуг участоктарының начальниктери эштер Н. Сухаватин, П. Бондаренко, Н. Щербаков оларның тудуг участоктарында инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдези кошкак.

«Кызыл тудугнуң» тудуг участоктарында үрелиишкинге таварышкаш азы тудуг материалы чогундан механизмнерниң хей турар чөөүү база улуг боон турары тудуг объектилерин график ёзугаар ажыглалга киирериңге шаптыктап турар.

«Тыва тудуг» трезиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының демирбетон конструкциялар бүдүрүп турарының шынары багай, хемчээли таарышпас чоруктар тудуг-монтаж ажылынга улуг саадашкынны кылып турар.

Бистиң республиканың, ылаңгыя Кызыл хоорайның тудугларынга тудуг материалларының негелдезин дүрген хандырар дээш, тудуп турар күчүлүг тудуг базазының тудуун дүргедедирин тудугжулар бистер күзеп турар бис. Тудуг материалдары, техника-биле үзүк чок хандыртынар болзувусса, оналашкан тудугларывысты график ёзугаар доозуп дужаарынга бистер бүзүреллиг бис.

Ч. ДОНГАК,
«Кызыл тудугнуң» дашчызы.

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. И. Микоян Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан, запастың белүң генералдарынга болгаш офицерлеринге Ленин орденин болгаш «Алдын Сылдыс» медальдарны тывыскан.
ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): полковник А. Н. Рыжов, алдаржаан кызыгааржы, запастың полковниги Н. Ф. Карацупа, курлавырда улуг лейтенант И. И. Киселёв бедик шаңналдарны алганының соонда Кызыл шөлде.
Фото В. Егоровтуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Өйү келген айтырыг

Хендергениң карак четпес делгём шөлдерин чайгы үеде чогум-на мал күүрегу дизе черле хөөрем эвес. Хендергениң делгемнеринде Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң, «Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг колхозтарның болгаш Тандының «Элегес» совхозунуң ниитизи-биле 20000 ажыг ажыы-бүрү малы чайлаглап турар. Оон иштинде 4 фермада 1500 хире инекти саап, хүннүң-не 6—7 муң литр сүттү саап ап турар. Шак мындыг делгем олар-белчиирге хөй сүттү бүдүрүп турза-даа, оон ажыглалы чыл бүрү эжиживес, будан байдалда турбушаан. Фермалардан сүт сөөртүр машиналарны доктаамал тургусса-даа, оларның техниктиг хайгааралынга ажыл-агыйның удуртукчулары сагыш салбас болган үжүрүнде хөй сүт Кызыл, Шагаан-Арыг аразының оруктарынга ажын, үрелин чедер таварылгалар хаяа эвес.

Моон кол чылдагааны Хендергениң чоогунда сүт хүлээп алыр черниң чок болуп турарында. Бир эвес Хендергеге сүт хүлээп алыр пункт турган болза, майдан эгелээш сентябрьга чедир Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозу, Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтар бүгү саар инектерин, тырткан сүт-биле чемгерер бызааларын болгаш хаваннарын бүрүнү-биле Хендергеге чайлагладырын күзеп турар. А Хендерге дээрге саар малдарның чайгы үеде чүге сүдүн көвүдедирин эвес, күш-деңгелин бедидеринге таарымчалыг делгем одарлыг, кара суглардыг серинн чайлаг. Ынчангаш мал ажылында ажылдап турар малчыннар — бистерниң күзелиивис, 1965 чылдың чайынында болдунмас-даа болза, 1966 чылдың чайынында Хендергениң Ак-Тал суурга сүт хүлээп алыр пунктуну тургузар дугайында айтырыгны Улуг-Хемниң райкүүскому болгаш Тыва АССР-ниң Көдээ ажылагый министерствозу сонуургап, өөренип көөрү күзенчиг.

Бир эвес Хендергеге сүт хүлээп алыр пункт турган чүве болза, 1966 чылда үстүнде адаанывыс ажылагыйларның фермалары күрүнеге садар сүт планын чүгле күүседир эвес, ажыр күүседириниң бүгү барымдаалары бар.

А. ТУГАРЖАП,
«Улуг-Хая» совхозта ферма эргелекчизи.
А. АҢГАНПАН,
улуг кадарчы.

Ийи колхозтарның школаларында

ИЙИ КАЪТ АК БАЖЫҢ

Бо күзүн школазынга база катап ээп келгилээр үстүкү классчыларда, школаның эргинии бир-ле дугаар артап кирер бичиилер-даа арыг-силиг кылдыр чугайлагылаашаш, кылайтыр дозулап каан класстарга кирип каап, сеткил ханыышкын-биле өөренип кириптер болгай. Школаны чаа өөредилге чылынга чогуур хуусаазында, шынарлыг белеткээрин Ильинка өртүмаа школазының коллективи кичээнгейге алган.

Ол хүн школага келириискеге адакы каътта ажыл хайныккан-тур. Школа директорунуң хүлээлгезин күүседип турар **Алексей Артемьевич Мамонтов** школа сентелгезиниң дугайында биске мынчаар чугаалаан:

— Сентелгени доозар чоокшулап тур бис. Адакы каътта чамдык будуур ажылдар арткан. Сентелгени бодувустуң күжүвүс-биле чоруткан бис. Ажылчыннардан аңгыда, башкылар, өөреникчилер сентелгеге киришкен. Чугайлаар, будуур ажылдардан аңгыда, школа девискээрин херимнеп дуглаан бис. Ол ышкаш ыяштар болгаш участок суггарарынга хереглээр улуг оңгар кастынган. Башкылар бажыңнарынга одалгага хереглээр 200 кубометр ыяш дужуртунген. Июльдуң ортан үезинде школа бүрүн сентеттинген, белен турарын ол бадыткады.

Школада аңгы-аңгы кабинеттер, спорт залы бар, өөредилге хөрекселдери четчир. Школа девискээринде бо чылын алаан хөй дөс ыяштарны олурткулаан. Оларны уруглар суггарып турар. Школа чанының участогунда чүгле картофель, кукуруза олурткан. Ук участоктуң ажаалдазы шоолуг эвес. Башкыларның чугаалап турары-биле алырга, биология башкызы шалээлеп чоруткан, ынчангаш ажаап каактаашкынган үнгён хевирлиг. Школа чанының участогунга янзы-бүрү үнүштерни тарып өстүрүп, дуржулга чоруларының аргалары Ильинка школазының коллективинде бар. Маңаа чүгле удуртулга чугула.

Сентябрь бири удавас. Ол хүн бо Ильинка өртүмаа школазынга келир уругларны өөрүшкү манап турар: школа удавас белен болур, ийи каът ак бажында септелге доостур четкен.

БАЛГАЗЫНЧЫЛАРДА КАНДЫГЫЛ?

«Революцияның чалбыыжы» колхоз бодунуң күселиг-биле 320 олуттуг школаны тудуп берип, бо өөредилге чылында ажыглалга киирер деп шиитпирлээн турган. Шынап-ла удуг үүле бүдүрүп, ажыктыг херек кылып турар деп оларны мактап болур. Школа тудуун колхозтуң түскай звенозу чорудуп турар. Тудугнуң темпизи чоокка чедир дүрген чоруп турган. Шак-ла мынчаар уламчылаан болза бо одуруглага колхозтуң адрезинге кандыг-даа чеме турбас ийик.

Херектиң ужуру чүл дээрге, тудуг ыяжы чедир белеткеттинмээнинден шала кылыр манзылар чок боон турарында. Беш класс өрээлдери, ийи зал ам-даа шалалаттынмаан. Ам тудугжулар соңга, хаалгаларның чаактарын эптеп кылып турар. Ол ышкаш дээвиирлерни штукатурлап турар болду. Школаны чаа өөредилге чылында ажыглалга киирер, артқан тудуг ажылдарын дүргедедир дээш, чүнү кылып турарын айтырывыска, школа директору А. П. Тырышкина мынчаар харыылаан:

— Шала кылыр ыяш чогундан тудуг ажылдары саадай берген. Ыяш белеткээрин чедир организастаазынындан мындыг бергелер тургустуна берген. Ам сорулга чүл дизе — артқан ажылдарны (малгаштаар, чугайлаар, будуур дээш өске-даа) күүседиринге ада-иелерниң, хөй-шиитиниң бүгү күжүн ажыглаары болур. Ук айтырыгны колхоз баштаар чери-биле кады чугаалашкан бис — деп, директор чугаалай-дыр.

Шынап-ла Балгазынның хөй-шиитизи боттарының уругларын чаа, чылыг чырык школага өөрензин деп күзээр болза, чаа тудугга боттарының үлүг хуузун киирер үжүрлүг.

Чаа школаның дериг-херекселиниге чагыгы школа дирекциязы бо чылдың февральда киирген-даа болза, Чырыдыышкың министерствозу чагыгы саадаткан. Ынчангаш бо чылын школа чаа столдар-биле деритиннес чыгыы. Теп одалга системазының тудуу оожум темпилиг чорун турар. Котельнаяны тудуп каапза болза, дериг-херексели ам-даа чок. Эрги школаның сентелгези, одалга системазының хоорзаларын киирбээнинден саадап турар. Монтажниктер июль 1-ден эгелеп школага ажылдап эгелээр турган, олар ам өске участокта ажылдай берген боон турар. Монтажниктер-биле кергээни база-ла колхоз чарган.

Ынчангаш шак-че маңнавас, чаа өөредилге чылы удавас эгелээр дээрзин утпайн, чаа тудугну ажыглалга киирер дээш далажыры чүгула.

Бир эвес малчыннар дугайында кичээнгей салыр болза...

«Коммунизмниң херели» колхоз шээр мал талазы-биле Таңды районда база бир улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Колхоз ниитизи-биле бо чылын 100 хойга онаштыр 95 хураганны алган.

Хой чылда хой малдан келген хойжулар Моңгуш Дөстек 100 хойга онаштыр 111 хураганны, 1 хойга онаштыр баштайгы кыргылдада 2,3 кг дүктү, Оюн Бады 103 хураганны, 2,25 кг дүктү алган. Хой ажылында үр эвес ажылдан турар-даа болза, аныяк хойжу Моңгуш Алдай-оол 100 хойга онаштыр 103 хураганны алган. Колхоз баштаар чери мурнакчы хойжулар М. Дөстек, М. Алдай-оол, О. Бады оларны Москвада Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезинче чоруткан.

Колхозта мал ажылында чедиишкиннер бар-даа болза, четпестер хөй. Ылаңгыя шээр малдың уксазын экижидер ажыл кончуг сула. Ам бар 18 муң баш хойдан чүгле 600 хире нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойлар бар. Кажан хураганнарны үзүп турганы, оларның дүгүнүң шынарын барымдаалап үспейн турганы-биле ам бүгү кодан санында бөдүүн дүктүг хойлар-биле 15—20 баш нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойлар кады турун турар. Кыргылда үезинде ол хойларның дүктери холужун каар. Ол чорук дүктүң шынарына болгаш өртээнге улуг когаралды чедирип турар.

Хой оолдаашкынын эрте чорудар арганы ажыглаарынга улуг шаптык болуп турар чүве чаш хураганнар турар чылыг кажаа чогунда. Быштагларда малчыннарның чүртээн турар бажыңнарының крыша, клазовказы чок, оларны чедир кылыры-биле колхоз баштаар чери амга чедир сагыш салбайн турар.

«Кызын тергең, чайын шанаан септе» деп улустуң чугаалажыры ышкаш, кышка белеткелди амдан эгелевес болза, хураганнар кажаазы чок чөрлерге хой төрүдүп, сакманшиктерге өглер дилеп, багай байдалга таваржыры чайлавас апаар.

Б. БЕГЗИ.

Музыкант малчын

Сурат Севээн дуржулга станциязының хөөчүн хойжуларының бирээзи. 16 чыл иштинде ниитиниң малын малдап, муң-муң баш хойну күрүнезинге өстүрүп берген.

Сөөлгү чылдарда Сурат кошкар кадарып турар. Оон коданында ам 300 кошкарлар бар. Бо чылгы баштайгы кыргылда үезинде дуржулгалыг хойжу бир кошкардан-на 6 кг дүк кыргып алган.

Малчын бодунуң бол ажылындан аңгыда ында-бүрү ойнаар хөгжүмге база улуг хандыкшылдыг. Ол тыва улустуң хөгжүм херекселдери—игил, бызаанчы, хомус, лимбиден аңгыда мандалин, допшулуур, гармонь, баянны безин ойнап билир. Тайга эдээнде чайлагда оон аалынган аргаарыгга аян туткан хөглүг үннер чаңгыланып үнүп турарын эрткен-дүшкен улус дыңнап болур. Малчынның өөнде оон ойнап билири музыка херекселдериниң хөй кезии бар.

О. ЛАМА.

Красноярск край чурттуг Ольга Катцина Чедер курортунуң бирги сезонунга келгенде чүгле даянгыыш күжү-биле ырбаалап кылаштаар, аар аарыг келген. Ольга чүгле үжен харлыг. Аныяк кижиниң мурнунда ам-даа ажыл, амыдырал оны манап турар.

Курорттуң кол эмчизи Валентина Ивановна Иванованың киржилгези-биле аарыг дыштаныкчының аъш-чемин, дыштанылгазын, эмнедиринин чурумун тааржыштырып кылганындан дыштанылга үезинин орту үезинде Ольга экирип, даянгыыш дузазы чоккө кылаштаптар апарган.

ЧУРУКТА: курорттуң дыштаныкчыларының столованда чемненип олурары.

Сезүү болгаш фотозу.
А. СОДУНАМНЫЫ.

Олар „четкер үүлезин“ үүлгеткеннер

Баштайгы атомнуг чазылдырыышкынның 20 чыл болурунга

1945 чылдың июль ай. Делегейниң ийиги дайынының Европа дипке дошкун шуурганы доозулгаш, каш-ла неделя эрткен үе. Потсдамга, Сесилиан-Хоф ордузунга ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Англияның чазактар баштыннарының—«Улуг үштүң» конференциязы чоруп турган.

АКШ-тың президентизи Трумэнге шуут чедер кылдыр ылгы чуктап турган магадылап чыпшырган хаптыг бижикти бодунуң хереэнге алызындан мөгейип бердинген ынаныштыг шагдааларның күштүг камгалалы-биле океан ындындан чедирип чораан самолёт ужуп кээп турда, конференцияның ажылының беш дугаар хүнү турган (ол июль 17-де ажыттынган болгай). Хаптыг бижиктиң утказы дээрге, ону чоруткан кижилер боттарының медээзин телеграф-биле дамчыдар дээш чажыт бижилгениң демдектерин ажыглаарындан безин эгеле дидинмээн, ол хире ондактыг, сүртенчиг болган чүве-дир. «Улуг үштүң» конференциязынга президентиниң туружун, оон чажыт «көзер дустарын» ол медээ дыка тодарадыр болганда, ону ол доостунмейн хилинчектенип манап олурган деп чүвени тергиин медереп билзе-даа, олар телеграфтың демги дүрген чедирилгезин ажыглаарын дидинмээнner.

Алдынган кедергей чажыт документизин номчаш, Трумэн Сесилиан-Хоф ордузунга анаагызындан оранчок артык амыраан, дыка бүзүрелдиг чорупкан. Ол даартазында үүн документини англи эренгей сайыт Черчилльге таныштырар-дыр деп шиитпирлеп алгаш, ону кылырын ынчаарда база-ла Потсдамга турган бодунуң камгалал министри Стимсонга дааскан. Стимсонnуң херечилеп турары-биле алырга, Черчилль документини номчаш, дүүн «Улуг үштүң» хуралынга Трумэн дүлеп каапкан чүве дег шуурла өскерли берген келгенииниң ужурун ам-на билдим деп алгырып үнген. «Президент чүү чүвеге чөпшээрежип, чүү чүвеге чөпшээрешпейн турарын орустарга быжыы-биле медеглеп, черле ол хүннүң хуралынга хардаачы боон турган болбазыкпа» деп, англи эренгей сайыт алгырган.

Кысказы-биле сөглээрге, кандыгда кижи бүрүзү АКШ-тың президентизи боон болур деп чүвени чайыниандыр бадыткаан кижи кылдыр американнарның боттарының чугаалажып турары шак ол Трумэн бодун кандыг-ла бир Наполеон кылдыр көөргеттинип турган болгаш бодунуң тура-соруун Потсдам конференциязынга албадап чыгаарын безин оралдашкан. Кедергей чажыт медээден ол кандыг ынаныштыг «көзерлериз» алган, шак ол политиксиргекти чүү чүве шак ынчаар бардаргадып турган деп, ынчаш?

Нью-Мексико штатта Аламогордо деп күрүг хову районунга баштайгы атомнуг бомбаны чедиишкинниң-биле шенеп көргенииниң дугайында генерал Гровстуң илеткелии түскай самолёт-биле Трумэнге чедирген чагаа хавында суп каан болган.

Массалыг узуткаашкын чепсээниң АКШ-ка тывылганын демделээн шак ол хүнүү төөгүде ан-не дүмбей карацгы хүннериниң бирээзи деп санан болур. Ол чепсек коргунчуг холдарда—кам-хайыра чок, бужар дерзии, чоостардан өске кандыг-даа ыдыктыг бүлиныг чүве бар деп билбес, планетаның кырынга тергиндээйн деп семеп турар америк империализминиң холунда апарган. Атомнуг чепсектиң кылып алган, америк империализм атомнуг чөңгээ сүртедигни доп-дораан-на хамыктың мурнунда болгаш нүргулайында-ла Совет Эвилелинге удур эгелей берген.

Аламогордога болган шенелдениң соонда үш неделя болгаш-да, ол чөңгээ бүгү-ле ыядыг чок көскүүр-биле чүттүг бужар багы-биле эгелээн.

* * *

Тиниан деп бичии ортулукчугаш — Оожум океанда Марнан дээр белүк ортулуктарның бирээзи. Дүн ортүү чүгле ажа дүшкен турган. Сылдыстарның бүлүртүк чырыынга чүгле өйбүну карарып көстүр самолёттүң чанында шериг хептиг кезек кижи үнмерлежип чоруп турган. Оон биче болган соонда үш-дүннүң карацгызында мөргүл сүзүглел эгелээн. Пастор лама хүрүмүн кылып, номун номчуп кирипкен. Чүү дугайтыр хүрүмү? Ыраң-узак орук суйган ол самолёт аспас-тенивес болзун, ында чүдүргеи чүзк чедер черинге амыр-менди четсин дээш мөргүл кылып, сүзүк сүзүп турганы ол болбайн аан.

Олар оон соонда чүс-чүс муң кижилерни өлүрер, бертип межелдирер дээш бурганга чүдуп турганнар-дыр. Кандыг кончуг хайтадыг, чүү кончуг хиртедиг дээр силер!

Мөргүл сүзүглел төнген. Экипаждың кежигүннери машинада олуттарын эзлепкен. Олар дөрт кижи—полковник Тиббетс, майор Фирби, капитан Парсонс болгаш лейтенант Джепсон болган. Оон ынай чүү болганың борт журналында делгереңгей бижип кирген.

«1945 ч. август 6.

2 шак 45 минута. Ужуп үнүптүвүс.

3 шак 00 минута. Бүгү чүвени эчизинге чедир таарыштырары эгелээн.

6 шак 05 минута. Иводзимо ортулукту эртип чыда, империяже (Япониже) углаптывыс.

8 шак 38 минута. 11 муң метр бедикче кодурулгеп.

9 шак 09 минута. Хараал—Хиросима кестүп келди.

9 шак 15,5 минута. Бомба октаттынган».

Ол-ла ышкажыл, бомбаны октап балырыпкан. Америк атомчуларның сүзүглелин бурган-чүдээн дыңнадыынаан: бомба хараалдаан черинге ылап дүшкен-дир. Хиросиманың 80 муң хире тайбың чурттакчылары хенхенертен кырылган. Оларның дыка хөйү шуут-ла бусталып хайлы берген; оон ынай 14 муң кижи ис чок читкен; 37 муң — аар балыглаткан; 235 муң—чырык туязындан болгаш сиңиргип кирер радиациядан кемнеп кергээн.

Ол саннарның дугайын бодап олурган, атомнуг бомбаның «адазы» кылдыр санадып турар сураглыг америк физик Роберт Оппенгеймер сөөлүнде кээп: «Иңет харын, бистер четкер үүлезин үүлгеткеп улус-ла-дыр бис» деп сагыш саргып чугаалаан.

Коргунчуг айыыл чүгле Хиросимага болган халаптыг кырыышкында эвес, харын база ол халапты чүнүң ужурундан, чүнүң өмүнээзинден өөскүткенил деп чүведе-дир дээрзин Оппенгеймер озалдап-даа болза, черле ынчаш билген. Ол халапты Оппенгеймерниң хайыраатылары атомнуг өнчүк сүртедиг болдурар, америк күчүбиле улустарны коргудар, а ол-ла үеде бужар чүттүг чепсектиң «өлүрүкчү болгаш үргедекчи күжүн» «ол-ла хевээр» көрүп шенээр дээш өөскүткен-не болгайлар. Кижи төрелгетенге үүлдежин болбаан ол үүлгедигни өөскүдериниң дайын талазы-биле эртежок чугула чоруу 1945 чылдың август айның эгезинде көңгүс-ле чок турган. Бо дугайын Каттышкан Штаттарның бодунуң безин хөй-хөй ат-сураглыг шериг кижилери бадыткап турар.

Гитлерлиг Германияның чылча шаптырганының соонда Японияның удавас аштырары мырыкай-ла илдең апарган турган. Аңаа ким-даа чигзинмээн. Хиросимаже атомнуг халдаашкын кылыр дугайында дужаалды үндүрүп тура, АКШ-тың президентизи Трумэн болза американнарга болгаш англичаннарга Совет чазактың бергени бодунуң эвилелчи хүлээлгелерин күүсетпишаан, Совет Чепсектиг күштер ийи хүн болгаш-ла Японияның кол курагаг чер күштеринге—Квантун армиязынга удур дайылдажып кириптер деп чүвени эки билир.

Ядролуг чепсектиң уранныг болгаш плутоннуг ийи чүүл бомбалары американнарга беден болгалакта Япония дайындан үне бээрийне деп чүведен америк атомчулар харын-даа коргуп турганнар.

Уранныг бомбаны олар Хиросимага шенээннер болгай. Ынчанмыже плутоннуг бомба «шак дүжер» чедип турган—Японияга удур дайынны Совет Эвилели мырыкай-ла чарлапкан (ол август 8-те чарлаттынган) төлээле, Япония минута бүрүзүнде дүжүп берип болур апарган. Ынчангаш американнар күжениишкинин карак-кулак чокка улгаттыра берген. Баштай олар плутоннуг бомбаны август 20-де октаар деп планнап турган; оон ол хуусааны август 11-же, оон соонда август 9-та кылдыр кызырган.

Ынчанмыже атомчуларны хомудакчы, Тиниан ортулукка агаар байдалы август 9-та бакшыраан, а сөөлгү минуталарда бомбаны чогуур черинге чүүктеп чедирер дээш самолёттуң бензин насозу үрелик болганы илерээн. Ынчап кээрге, өске ында байдал турда кылырга боттарынга коргунчуг кемниг херек кылдыр билдинер шак ындыг баш мүңгээ үүлгедиг атомчулар карактарын шимгеп халый бергеннер. Оон организакчыларының бирээзи анаа турган үжудукчуже көрүнгеш, оон мынчаар айтырган:

— Бо бомбаның өртээ чүү деп, билир сен бе, күжүрүм?

— Билбейн канчаар, 25 миллион хире доллар-ла чүве.

— Че, ынчаарга ам, ол акша аналаа халас барбазын дээш, шыргайып көр.

Америк империалистерниң акшазы аналаа халас барбаан. Ол чугаалажыг болган сөөлүнде каш-ла шак болганда Хиросиманың бак салымынга Японияның өске хоорайы—Нагасаки таварышкан.

* * *

Атомнуг бомбаны тургузуп болурунуң идеязын АКШ-тың чагырыкчы болуктеринге улуг физик болгаш гуманист Альберт Эйнштейн баштаан антифашист эртемденнер сөөлеп берген деп хугбай чорукчуң бачыттыг шоодуу ол болган ышкажыл. Шаанда фашизмден дескеш, Америкага барган ол кижилер атомнуг чепсекти фашистер тургузуп алтар чүве болза, бүгү делегейге буурап бустуушкун болганы ол деп айыылызынганнар.

Оон ам АКШ-ка атомнуг чепсекти белеткээриниң талазы-биле Манхэттен төлевилели деп ужуру билдинмес аттыг тускай чажыт организация тургустунган. Бодунуң аажы-чаң бүдүжүн ап көөрге казыра дег улуг ыт биле каржы солаанның ёзулуг-ла дүндүгүр хайнаа кылдыр сагындырар генерал Гробс ол төлевилелди баштаар боон томуйлаттырган. Кайгамчык эртемден болгаш организакчы Роберт Оппенгеймер аажок улуг эртем лабораториязын баштап турган. Бүгү ажылдар аң шыңгыы чажыды-биле чоруттунуп турган.

Атомнуг чепсек колдуунда белеп апарган турда, гитлержи Германия чылча шаптырып каггган. Атомнуг бомбаны АКШ-ка тургузар дээш шыргарангай физиктериниң туружун турганының кара чаңгыс чылдаа ам чок апарган. Эртемденнер, четкерлиг чепсекти боттары тургузуп турган-даа, хөй-хөй эртемденнер Японияга удур атомнуг чепсекти ажыглавайн көөрүн дилеп АКШ-тың президентизиниге чагаа чоруткан (мөчээн Рузвельтиниң орнунга ам Трумэн олурупкан турган).

(Уланчызы 4-кү арында).

АГРЕССОРЛАРНЫҢ ХОЛУНДАН БОО-ЧЕПСЕКТИ АП КААПТАР

Хельсинкиде бүгү-делегей конгрезинде

ХЕЛЬСИНКИ, (СЭТА). Июль 10-да анаа. Культура бажыңына тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш чепсеглениишкинни бүгү-нииты дүжүрери дээш тайбының бүгү делегей конгреэи ажыттынган. Вьетнамга, Доминикан Республикага,Конгога болгаш чер бөмбүрзээниң өске-даа элээн каш районнарынга империалистериҥ үүлгединишкиннериҥ түҥнелинде улустар аразының байдалы илдең-не шыҥгырай берген үеде беш диптиҥ төлээлекчилери Финляндияның пайтылалында чыылганнар. Ынчангаш тайбың дээш туржуп турар бүгү күштериҥ чаҥгыс эптиг болуруп быжыглаарын чедип алырының сорулгазы улам шыҥгыы болуп турардыр. Дайынга удур бүгү күштериҥ хөделиишкиннерин каттыштырарының болгаш идепкейжидериҥ херээнге бо конгресс төлептиг салыышкының киирериҥе төлээлер база бүзүреп турар.

Конгресстиҥ Белеткел комитединиҥ саналдаавын ёзугаар национал делегацияларның бүрүзүнден төлээлерия, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниҥ кежигүнериия, конгресстиҥ ажылында киржип турар өскедаа организацияларның төлээлекчилерин Президиумга чаҥгыс үи-бле соҥгаан.

Фанфар-медээлер чаҥгыланып үнген. Делегаттар болгаш аалчылар фин күрүнениҥ баштыңы президент У. К. Кекконенге туруп келгеш байыр чедиргеннер. Залда хүндүлүг аалчыларың аразында Финляндичиның премьер-министри И. Виролайнен, даштыкы хереқтер министри А. Карьялайнен, иштики хереқтер министри Н. Рюхтя олар база бар.

Хуралды даргалаан профессор **Джон Бернал Финляндияның** президентизинге, конгресстиҥ өске-даа хүндүлүг аалчыларынга болгаш делегаттарынга изиг байыр чедирген.

Индирде фин национал белеткел комитединиҥ даргазы парламент депутады **В. Свинхувуд.** Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели тайбың чыыжын эрттирер чер қылдыр Хельсинкиниҥ шилип алганынга тайбыңның фин талалакчылары өөрүп, аасқежиктиг болганнар деп ол чугаалаан. Фин улустуҥ эҥ калбак бөлүктериҥиҥ күзел-соруҥ барымдаалаан Финляндияның тайбыңче чүткүлдүг утпаныышкыны бо чурттуҥ иштики болгаш даштыкы-даа политиказының бүгү-ле талаларындан, эҥ ылаҥгыя Совет Эвилели-биле харылзаалар талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының принциптериҥ хереқ кырында боттандырып турарындан илереттиниҥ турар деп В. Свинхувуд уламчылаан. Бистиҥ ССРЭ-биле қызыгаарывыс тайбыңның ёзулуг қызыгаары болуп хүулган деп, ол онзалап демдеглээн.

З. Свинхувуд бодунуҥ ажылынга конгресс чедишкиниҥ болзун деп күзээш, фин улустуҥ өмүнээзинден Конгресстиҥ президиумунга белек қылдыр дарганың алагазын соҥнеп тывыскан.

Премьер-министр **И. Виролайнен** конгресстиҥ делегаттарынга фин чаҥгыс мурнундан байыр чедирген. Чепсеглениишкинни эҥдере бүдүрерин үргүлчүлеп турарының кижи төрелгетенге айыылдыг қыжаныглыын демдеглээш, премьер-министр. чепсегленишкинни дүжүрериниҥ талазы-биле дыка хөй боттуг саналдарның хүлээп алдыымайн барганыҥа хараадап турарын илереткен. Оон соонда Виролайнен локальдыг дээр дайынарның уржуундан дайынның делегей өртүүҥ хөрлээлеп өөскүрүҥ айыылын айыткаш. делегейде тайбың дээш идепкейлиг демисежирие күзеп турар хөй миллион кижилериҥ бар болганы-ла аас-кежиктиг-дир деп чугаалаан. Ындыг кижилериҥ саны соксаал чок көвүдеп турар, тайбың талалакчыларының шимчээшкиниҥе улам хөй улам калбак бөлүктер каттыжып кирип турарлар.

Финляндия-биле Совет Эвилелиниҥ тайбың кожа-хелбээ догуннаарының эчис-ле сорулгазы — делегейниҥ бүгү-ле улустарының аразында эп-найыралчы ёзу-биле дематтыжыышкыныҥ ажылдаары болур. Чогум-на оон үжурундан тайбың дээш бүгү-делегей конгрези болза тайбының тураскаалын тургузар дугайында фин эгелээшкинин чарлап дыннадырының ёзулуг таарышкан индири деп санаар мен. Ол тураскаал болза ам бо ажыттының турар конгресстиҥ адынга-ла сиҥниккен бүгү кол-кол сорулгаларның демдээ болур.

Скульптор Эсси Ревалдың чогаатканы ол тураскаалдың төлевилелиниҥ конгресске бараалгадып көргүзеринге чөпшээренер деп Виролайнен чугаалаан.

Шак ол өйде фин национал хептерлиг аныяк қыстар концерт залының ханазында дендии улуг фотографияны шыпкан көжегеин ажыдыптарга, чер кырынга тайбының демдээ қылдыр чуруттуҥан херээжен кижиниҥ овур-хевири ыяда сиилиттиниҥ чуруттунган болган. Залга диҥмиттиг адыш часкаашкыны чаҥгыланыпла үнгеп.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниҥ президентизэ Джон Бернал сөс алган. Бодунуҥ қадыы багай болган үжурунда Джон Бернал бодунуҥ эге сөзүн олура чугаалаан.

Тайбының улустар аразының конгресстери бистиҥ көруп эрткенивис эҥ берге чылдарда чаҥгыс эвес удаа шыҥгыы болгаш нарын эвес бооп келген, ынчалза-даа ол амгызы ышкаш кажан-даа ындыг дүшкүүрлүг үеде болуп көрбээн деп Бернал чугаалаан. Соҥгаарладыышкын чок хөделиишкиннерни негеп келген ындыг айтырыгларны шиитпирлээр үжурлуг бис. Ынчангаш ол айтырыгларның бир дугаары — Вьетнам — америк империализмниҥ үүлгедип чорудуп турары болгаш делегейниҥ ядролуг дайынынче хөрлээлеп өөскүй берип болур қадыг-дошкуй эрвтанзыг агрессия дайынының адаанда киргеп чурт ол болур.

Чепсектиг күштериҥ дузазы-биле чер бөмбүрзээниҥ қандыг-даа девискээриҥе бодунга таарышкан чазакты тургузуп ап болур деп санаар АКШ-тың чазаанық үзел-бодалдары делегейниҥ хөй-ниитизиниҥ тура-соруунга таарышпас деп профессор Бернал уламчылап чугаалаан. Америк империализмниҥ алыс сорулгазы делегейниҥ чер-ле болганына неоколониализмниҥ үүлгедиишкиниерине деткимче бээри, бодунуҥ шериг баазаларын тургузары ол болуп турар. Ынчангаш ол бүгүнү үзуткаваан шаанда делегейге тайбың болган айыыл чок чорук қыжаныышкының адаанга үргүлчү турар апаар.

АКШ-тың туружун камгалаар конгресстиҥ ындыг чаҥгыс-даа делегадын (мында эҥ янзы-бүрү үзелдерни төлээлеткен) тып аптар боор деп бодавайн олур мен деп профессор Бернал оон ынай медеглээн. Бистер Вьетнамда америк агрессияны соксадып үзуткаар, ол агрессияга улустарның күштүг удурланышкының организастаар үжурлуг бис.

Вьетнам дугайында айтырыг Конгресстиҥ ажылынга эҥ чугула чүүл болуруи демдеглээш, оратор дайының болгаш тайбыңның бот-боттарының аразында үзүлбес харылзаалыр оон өске база элээн хөй эҥ чугула айтырыглар конгресстиҥ хүи айтырында киргенин айыткан. Оларны чедишкиниҥ шиитпирлээр төлээде хамыктың мурнунда чаҥгыс эп-сеткилдиг херек деп Бернал демдеглээн.

Профессор Бернал чугаазының түҥнелинде казының байдалының айбы-биле Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниҥ президентиниҥ албанын каар үжурга таваржырын медеглээн.

Қыска чапсар соонда конгресстиҥ делегаттары Белеткел комитединиҥ конгресстиҥ ажылының корум-чурумунуҥ дугайында илеткелин дыҥнаан. Конгресстиҥ киржикчилериниҥ хөй нуруузу қылдынган илеткелди чүүлдүгүлүүп хүлээп алган.

ХЕЛЬСИНКИ, июль 11. СЭТА-ның корр. Д. Ершов биле А. Кисловтуҥ дыҥнадып турары болза:

Бөгүн, бүгү-делегей конгрезиниҥ ажылының ийиги хүнүнде, национал тускай хамаарышпас чоруқ болгаш чепсегленишкинни бүгү-нииты дүжүрер дугайында бир дугаарында Алжириҥ төлээлериниҥ баштыңы **Адда Бенгеттат** санал берген. Империалистериҥ Алжирге тергиндели 130 чыл дургузунда үргүлчүлээн деп ол чугаалаан. Алжириҥ национал хосталгазы дээш демиселге бистиҥ эҥ эки оолдарывыс амы-тыным берген. Ынчалза-даа чүгле политиктиг тускай хамаарышпас чоруқ ол четпес. Ёзулуг хамаарышпас болур төлээде, хосталган чурттар бодунуҥ экономика талазы-биле чыдып калган чоруун ажып эрттери чугула. А ол дээрге тайбыңның үр үезин негеп турар. Улустарга чаа эра—тайбыңның болгаш чечектелиишкиниҥ эразы чедип келир деп, оратор түҥнелинде чугаалаан.

Доминикан Республиканың төлээлекчизи **А. Родригес** бодунуҥ илеткелинге бодунуҥ чаҥгыс чер чурттуу—үш чартык миллион кижилериҥ аар-берге салым-чолуҥуҥ дугайын, оларның ядыы-түрецги чоруунуҥ дугайын, республикаңы бодунуҥ эжелеп қылдыр хуулдуруп алган америк капиталдың күүлелиниҥ дугайын, америк дерзиилерге болгаш АКШ-тың чуртунуҥ ишти-лде эрге-шөлээ тутканнарынга удур доминикан патриоттарның демиселиниҥ дугайын чугаалаан.

Латин-америка чурттарда национал-хосталгалыг демиселдиҥ күштелгениниҥ дугайын ол чугаалаан. Венесуэлада, Гватемалада, Колумбияда, Перуда партизан демисели калбарып турар, ол улам-на чедишкиннерлиг болуп бар чыдар. Империализмиҥ политиказы бууран дүжер, Латин Американың улустары албан тиилээрлер. Ол дээрге—бүгү-нииты тайбыңның хереэни быжыглаарынга эҥ дээре салыышкын болур деп ол медеглээн.

Ядролуг чепсектиҥ бүгү кижи төрелгетенге айыылының дугайын Австралияның төлээзи доктор **А. Лос** чугаалаан.

«Ядролуг шылгалдаларны чартыкезиктеп хорутдаар дугайында Москва керээзин чарганынга делегей магадап байыр чедирген — деп, илеткелчи чугаалаан.—Ынчалзажок керээ чардынган соонда-даа ол углаыышкынга чаа базымнарны қылбаан. Ядролуг катастрофаның айылы ол чепсекти тарадып нептередип турарының ужуи улам-на улгадып турар. Дайынны болдурбайн баарының хереэни улустар бодунуҥ холуга алырынче база улустарның тайбың чүткүлдерин боттандырарының хемчеглери дээш чазактарны албаадаарынче ол кыйгырган.

Ооң соонда даргалакчы Индияның төлээзи, мурнунда министр чораан **К. Д. Малавияга** сөс берген.

Чепсегленишкинни дүжүрериче болгаш делегей чидиглениишкинни чымчадырынче угланган өске-даа хемчеглерге ол бодунуҥ илеткелин угландырган.

Социалистиг чурттар-биле каттышпайн турар чурттарның чаҥгыс эвиниҥ ужур-дузазын онзалап айытпышаан, Индияның төлээзиниҥ медеглээни болза, ол чаҥгыс эп бүгү делегейниҥ депшилгелиг кижилериниҥ деткимчези-биле дайынга удур тайбыңның болгаш хосталганың талазынга туруптар.

Каттышпайн турар чурттарга бирги чергениҥ сорулгазы болза, америк агрессорларга удур вьетнам улустуҥ демиселин деткиириниҥ боттарының салдар-хамаарылгазын ажыглаары болур деп, ол уламчылап чугаалаан. ВДР-ниҥ чурттакчы чонуҥ бомбалаары соксазын деп негеп тур бис. АКШ бодунуҥ чепсектиг күштерин доп-дораан оон үндүрер үжурлуг, вьетнам улус бодунуҥ салым-чолуҥ даштықы холгаарлаашкын чокка шиитпирлээр.

Америк агрессияга удур чонуҥ хөделиишкиннерин бүгү-делегей хемчээлинге организастаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни конгресс ажылдап қылыр дээрзинге бис бүзүреп турар бис деп ол уламчылап чугаалаан. Өскениҥ девискээрлеринге шериг баазаларын болгаш даштықы шериглерни тургузуп турарынга удур конгресс чаҥгыс аай туружур дээрзинге ынанып турар бис.

Чепсегленишкинни дүжүрериниҥ амыдыралчы чүгула айтырыын кижи төрелгетеп моон соҥгаар кайыхамаан чок көрүп болбас деп, Малавия түҥнелинде чугаалаан. Вьетнамның болгаш Доминикан республиканың улустарынга удур аҗык агрессияны чорудуп турарларның холундан боо-чепсекти ушта тыртып алырын негеп тур бис. Чепсегленишкинни дүжүрери болгаш тайбың қады ажылдажылга дээрге чүгле делегейге тайбыңны камгалаарыга эвес, харын Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарында миллион-миллион кижилериҥ чаагай келир үезин хандыраарынга чүгула болур.

Конгресстиҥ эртеҥги хуралы иниий төлээниҥ саналының соонда доозулган.

ДАРХАН

Акы-дуҥма моолда

БО ОРУК демдеглелин мен каш катап эгелээн мен: «Дархан — республиканың даартагы хүнү» деп сестерден-даа. «Дархан — моол улустуҥ чоргаараалы» деп-даа. «Дархан —эрте бурунгу улустуҥ аныяқсааны» деп-даа эгелегиледим. Моол Арат Республикага ийи неделя дургузунда моол чогаалчыларның аалчызы бооп, бо бүгү деңнелгелерни хөй катап дыҥнаан мен. Адактың сөөлүнде бо чүүлүмүү анаа-ла «Дархан» деп адаарын шиитпирледим.

Моолдарның эрте бурунгудан черинге эҥ-не баштай чеде бергеш. баштай дыҥнаан сөзүм «Дархан». Ол сөс бодумнуҥ казах сөзүм ышкаш дыҥналган. Бистэ «Дархан тала» дээрге байлак хөвү, азы «Дархан жын» дээрге угаан-бодал деп дангаар-ла чугаалажып турар. Казахстанда «Дархан» деп сөс өске база уткалыг. Демир согар кижини база ынча деп турар.

Аэропорттан Улан-Баторже углаптарывыска, Моолдуҥ чогаалчылар Эвилелиниҥ секретары Тарва мынча дээн:

— Дарханга барып көрүнер. Бистиҥ бөгүнгүвүстү көрүксээн болгаш бистиҥ даартагывысты бодал-биле билип алыксаан кижи Дарханны ыяавыла көөр үжурлуг. Ол дээрге Моолдуҥ аныяк хоорайы-дыр.

Дархан! Ол дээрге мээң төрээн дылымга демир дарганнаар кижи деп уткалыг.

Бис Дарханче чоруптувус. Оон бедик хоорзалары, эрте бурунгу мусульман дуганнарының суургалары дег көстүп келзе-даа, хоорай боду ам-даа көзүлбээн. Арт кырынга үнүп келириниске, хоорай хенертен көстүп келди. Заводтарның дээрже шиштелген хоорзалары, хөй-хөй көдүртүр краннар, күчүлүг элеватор, бедик бажыннар бистиҥ мурнувуста турлар. А хоорайның қыдында өглер-даа көстүр. Чурукчуның чогаадып чураан улуг чуруу ышкаш, эргиниҥ-даа, бөгүнгүниҥ чүүлдери қады көстүп турар.

— Бо силерге билдингир боор аа?—деп, хоккей ойнап турган аныяктарже айыткаш. Тарва айтыргаш: — Бистиҥ аныяк үевис эрткен-дир ийин—дээш улуг тынды.

Хоккейжилерниҥ чугаазын топтап дыҥнаарымга, орус, польша, моол сөстер холуштур дыҥналыр болган.

— Дыҥнадыңар бе? Моол, орус, польша сөстер. Бисте Дарханны найыралдың дарганы деп турары таварылга эвес — деп, Тарва хөглуг чугаалай-дыр.

Дараазында хүнде бистиҥ ужурашканывыс партияның хоорай комитединиҥ бирги секретары Б. Дамдин бодунуҥ чугаазын Дархан дугайындан, найыралдың дарганының дугайындан эгелээн. Партия ажылынга хөй чылдарда ажылдап келген, далаш чок, шөлээн будуштуг ол кижи дыка-ла хандыкшылдыг чугаалаар болду.

— Найыралдың хуулгаазыныг чүүлдериниҥ дугайында моол улуста хөй-хөй кайгамчыктыг тоолчургу чугаалар бар. Ынчалза-даа амгы үеде ышкаш, найыралдың мындыг илерээшкинин эҥ-не кырган ашактар безин билбес—деп, ол чугаалап олурду.

Дарханның баштайгы туүйбузу 1961 чылдың октябрь 17-де — СЭКП-ниҥ XXII съездизининҥ ажыттынган хүнүнде салдынган дээрзин Дамдинниҥ чугаазындан билип алдым. Ынчангаш Дархан дугайында шүлүглел чогаалдың баштайгы арны, анаа бир таварылга эвес, шак-ла ол төөгүлүг хүнде ажыттынган.

ХООРАЙНЫ совет тускай эртемниглерниҥ дузаламчызы-биле тудуп турар. Ында кандыг-даа участокта совет техниктер ажылдап турар. Ам ында үлетпүрүүн каш-каш улуг бүдүрүлгелери, хөй чурттталга бажыңнары туттунган. Демир орукту туткан болгаш ооң-биле кады бедик вольтулуг электри шугумун шөйген Шарын-Гол — Улан-Батор—Сухэ-Батор аразынга электри дамчыдар шугумга ток бээр одалга-биле ажылдаар электри төвүү ам туттунуп турар. Польшадан болгаш Чехословакиядан келген өңнүктер цемент болгаш селикат заводтарының тудуун доозар. 1966 чылда камволь-шекпен фабриказының, чимис болгаш ногаа консервилээр заводтуң, эттсүт комбинадының болгаш өскедаа чамдык бүдүрүлгелерниҥ тудуун эгелээр.

Дөрт-даа хар четпээн хоорайны ам эрги Дархан деп адап турар апарганы база-ла солун. Ооң чанында дөрт километр черде чаа микрорайоннуҥ тудуу эгелээн. Каш-каш ындыг микрорайоннар туттунар. Ол районнарга 60 муң ажылчынар болгаш тудугжулар чурттаар. Баштайгы микрорайонда ам дээрезинде үш улуг чурттталга бажыңнары, ийи школа, уруглар сады, харылзаа бажыны туттунган.

«Дархан тудугнуң» начальныги, Волгоград чурттуг Юрий Афанасьевич Вачугов биске чүгле амгы Дарханны эвес, харын база 1970—1980 чылдарда аҥаа үүү болуруи таныштырды.

— Стадион, чеди каът гостиница, клуб, музей, пионерлер ордузу, кинотеатр, эмнелге, чайты театр болгаш садыг төвү хуусаазының бетинде туттунар—деп, ол тайылбырлап олур.

Хооряйда бүгү тудугларны болгаш Шарын-Голдуң хөмүр даш карьеринге ажылдарны бо чылын моол ажылчыннарга шилчидип бээр. Хөй тускай эртемниглерни белеткээр. Совет тудуг-монтаж трестизининҥ чанында моол өөнүктерге өөредилге комбинадын 1962 чылда-ла ажыттан. Аҥаа 2700 тускай эртемниглер белеткеттинген.

Ооң соонда тудугжу инженер Александр Матвеевич Семенов бистин-биле чугаалашкан. Бир тудуглардан өске тудугларже ол ам чээрби чыл дургузунда көжүп келген. Алтайның трактор заводунуң тудуунга кол инженер болуп, Кемеровода химия комбинадынга ажылдап турган. Ооң боду тудугжуга эвес, а эртемденге дөмейлежир. Ооң шимчээшкин бүрүзүнде, сөс бүрүзүнде далаш чогу болгаш бүзүрел илден. Бүгү тудугнуң индустриалдыг баазазын ол баштап турар. Ында хөй заводтарның комплексизи: демир-бетон қылыглар, асфальт-бетон, яяш қылыглар, кислород заводтары болгаш оон-даа өскелер туттунган. Материал-техниканың ындыг баазазы чокта улуг хоорайны тудуп шыдавас. Моолдуң агаар-бойдус байдалынга таарыштыр тудугжуларның қылган чаа чүүлдери базым бүрүзүнде мени магадаткан. Чижээ, чаа улуг чурттталга бажыннары-биле танышкаш, серини қылган дораан-на бус одалгазын ажылдады бээрин билип алдывыс. Ынчангаш кандыг-даа улуг соокта бажың иштиниҥ қылыглары бедик темп-биле чоруттуиар. Одалга-биле ажылдаар электри төвүи шак-ла ынчаар тудуп турар. Ооң кол корпузуи чылыг үеде туткаш, эрткен қыжын аажок соок үезинде безин кижилер аҥаа үш ээлчегде ажылдап турган.

ДАРХАН дугайын чугаалааш, Шарын-Гол дугайын ыяттавайн барып болбас. Ол ийи тудуглар боттарының аразында харылзаалыг. Ылгалдыг-ла чүве—Дархан мурнай, а Шарын-Гол сөөлүнде эгелээн.

— Ийи чыл мурнунда маҥаа чүгле куруг хову турган—деп, Шарын-Голдуң тудуг-монтаж эргелелиниҥ начальныги Давид Арзуманович Караханян чоргаараан шинчилиг чугаалады.

Ооң чоргаарланыры-даа билдингир. Шарын-Голда 20 муң дөрбелчин метр чурттталга шөлүн ам ажыглалда киирипкен. Школаның үш каът бажыңы дыка-ла чараш көстүр! Чырык класстар, өөренниқчилерге мастерская—640 школачыларга хереқтиг чүүлдер мында шуптузу бар. Кара қарактыг бичии моол ооглар, уруглар мында чүгле школаның эвес, харын база ону долгандыр шөлдүң бүрүи эргелиг ээлери бис деп бодап турарлар. Моол болгаш совет тудугжуларның кежээлер эрттирип турар клубу чараш туттунган. Библиотека, чунар бажың, столовая амгы үениҥ стили-биле қылдынган.

Шарын-Голдуң чоргаараты—оон хөмүр даш карьери. Ону бо чылдың декабрьда ажыглалга киирер ужурлуг турган болза, тудугжулар ажылды апрельде-ле доозупкан. Хөмүр даш карьериниҥ тудуунуң кол инженери Петр Целоусов бодуның эрге-хүлээлгезин Цевегмедке дамчыдып берген.

Генингийн Цевегмед кол инженерниҥ орнун салгаар төлептигдаа, Харьковка ол институт доосқаш, Налайханың хөмүр даш уургайынга каш чылдарда ажылдаан.

— Ам дээрезинде совет тускай эртемниглерден өөренирин үргүлчүлеп турар мен—деп, Цевегмед чугаалап турар.

Шынап-ла, ол өөренип турар болгаш өскелерни база өөредип турар.

Шарын-Голда экскаваторщиктин, бульдозеристиҥ, чолаачының болгаш демир-оруқчуның тускай мергежилин шиҥээдип ап турар, моолдарның өөредилге комбинадының удуртукчуларының бирээзи ол.

Ол өөредилге комбинадынга аныяк экскаваторщик Ендан-биле танышкан мен. Ол аҥаа Мурнуу Гоби районнарындан келген. Ооң ажылдап турарын, ооң холунга улуг машинаның қайы хире ылгын бооп турарын кижи көргеш, Ендан чоокта чаа малчын чораан деп чугаалап болбас.

Цевегмед болгаш Ендан ышкаш ындыг аныяк кижилериҥ амыдыралы-биле болгаш ажылы-биле таныышкаш, кижи чүгле чаа хоорайларыны дугайын эвес, харын база ол хоорайларыҥ тургузукчуларының дугайын, келир үедеги Моолдуң тудугжуларының дугайын бодаар.

Моолдуң ындыг кайгамчыктыг олдары хөй. Партияның Дархан хоорай комитединиҥ секретары Дамдин-биле ийи дугаар ужурашканывыста бистиҥ чугаавыс чайгаар-ла кижилер дугайы, кадрлар, аныяк тускай эртемниглер дугайы, республиканың интеллигенциязының дугайы болу берген.

Дамдининҥ биске медээлээни:

— Ам бистиҥ хөй-хөй кижилеривис ССРЭ-ге, Чехословакияга, Польшага болгаш өске-даа социалистиг чурттарга тускай эртем өөренип ап турар. Хөй-хөй кижилер өөредилгезии дооскаш, чаныҥ келген болгаш эки ажылдап турар. Эвээш эвес тускай эртемниглерни бисте, Улан-Баторда белеткеп турар. Биске 5 муң аныяк тускай эртемниглер херек. Олар бар болур-даа.

— Бергелер база-ла бар. Кандыг ажылга бергелер турбас деэр боор! —деп ол үргүлчүледи: — ол дугайын бижээн херээ бар бе? Бүгү бергелер ажып эрттинер. Маҥаа қыш чеди айда үргүлчүлээр дээрзиҥ солуҥга бижиир қылдыр эвес, а чаа келген кижи бооруларга аҥаа-ла чугаалаарым ол-дур ийин. Соок чамдыкта 50 градус чеде бээр. Ылаҥгыя чазын күштүг хат хадыыр. Ынчангаш чер дыка қылын доҥа бээр. Ындыг байдалга ажылдаары чйик эвес-ле болгай. Доҥ черни шаптылап, өрүмнеп, чаза тепсип, изиг бус-биле эргизип-даа турар бис.

Оон чоруп тура Дархан хоорайның солуиуи ээропорттан садып алган мен. Оон ады—«Найырамдалын Дархан» («Найыралдың дарганы»).

Шынап-ла Дархан хоорай—найыралдың дарганы. Ында кайгамчыктыг мастер дарганнар—моолдар, орустар, поляктар, чехтер ажылдап турар. Делегейде оон быжыына деңнежир чүвези чок найыралды олар дарганнап турардар.

Дж. МУЛДАГАЛИЕВ,
казах чогаалчы.
Улан-Батор—Алма-Ата.

Редакторнуң ораламчызы
Д. О. БЕГЗИ.

ВЬЕТНАМНЫҢ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКАЗЫ. Совет Эвилелиниҥ дузазы-биле Ханойда политехниктиг институтту тудуп турар. Чурттуҥ улус ажыл-агыйынга ажылдаар тускай эртемниг кижилерни аҥаа белеткеп үндүрер. Хуралдаар залды, 250 муң томнуг болур библиотеканы қылып турар. Өөредилге корпустарының чамдыызы доозулган. Бүгү ажылдар доозулган соонда, институттуҥ чеди факультеттеринге 2500 ажыг студентилер өөренип кириптер.

ЧУРУКТА: институттуҥ аныяк тудугжулары.

ФОТО В. СОБОЛЕВТИИ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Олар „четкер үүлезин“ үүлгеткеннер

(Төнчүзү. Эгези 3-ку арында).

Америк империализминиҥ хардаачылары ынчан эртем кижилериниҥ «шолук» угаанныг» чоруун бүдүү шоодуп турганнар боор ийин оң. Атомнуг чепсекке холуи сунуп чеде бергеш, олар атомнуг өөчүк чөҥгээниҥ планнарын, делегейге боттарының тергиидээриниҥ планнарын көөргедип, эргеледнп сыйбап турганнар. Атомнуг бомбага оларның монополиязы бети дээрге-ле он беш чыл иштинде хевээр артар деп чүвеге, а ол үе дургузунда япон ортулуктарда бужар-чуттуг чалылдырыышкыннар-биле хостуг улустарны, хамыктың мурнунда совет улусту коргудупкаш, төөгүнүҥ дугуюи боттарының демир чүүлдурүп четтигиттеринге олар бүзүреэннер.

Совет Эвилели атомнуг өөчүк чөҥгээден сүртевээн. Ынчангаш бистер ындыг байдал тургустунуп кээрге, бодувустуҥ ядролуг чепсээвисти тургузуп алыр ужурга таварышкан бис, чуртта ядролуг физиканың хөгжүдезининҥ деннели болгаш совет үлетпүрүнүҥ күүү-шыдалы оны қылып аптар арганы берген. 1949 чылда ССРЭ атомнуг чазылдырыышкынны қылган. Оон сөөлзүредир бистиҥ эртеменнеривис (американарны мурнай) оон-даа артык күүүлуг—водороттуг бомбаны тургускан. Чүгле бодун айыыл чок болдурар дээш эвес, харын база америк империализминиҥ атомнуг қыжаныышкынынарындан бүгү социалистиг чурттарны камгалаар төлээде, ону ынчаар қылырынче социализмниҥ баштайгы чуртун чыгапкан деп чүвени катаптап чугаалап каалы.

Тайбың дугайын бүгү-ле чазактар, оон иштинде америк чазак база чугаалап турары элептиг-дир. Чеидир соктурбаан гитлержи генералдар безин ГФР-ниҥ чагырыкчы бөлүктеринче шургуп кире бергеш, боттарының өжээн негекчи қыйгыларын чараш сөстер-биле чажырып чаар чаҥ тып алган-дыр. Бир эвес америк империализминиҥ чашпаа чулчурукчуларының сөстерин ёзугаар алыр болза, Хиросимага болгаш Нагасакиге болган қырыышкын дээрге. Вьетнам Улус Республиканың суурларынче болгаш хоорайларынче оларның агаардан дээрбечи халлаашкынынарының амгы хыдыышкыннары ышкаш, база-ла тайбыңның салым-чолу дээш қылынган болур ышкажы!

Ынчанмыже сөстерни эвес, харын херектерни барымдаалаар болгай. Херектер бо-дур.

Совет Эвилели кайгамчык улуг атомнуг күүү-шыдалдыг тургаш-ла, КНО-га чепсегленишкинни бүгүнииты, бүрүн болгаш контрольдуг дүжүрүп чок қылыр дугайында саналды үндүрүп келген. Ол саналды бүгү социалистиг чурттар, тайбынга ынак бүгү кижи төрелгетеп деткээн.

Ол саналды боттандырарын қым моондактап турарыл? АКШ-ка баштаткан империалистиг күүнелер-ле болгай.

Өскениҥ девискээринде чүс-чүс шериг баазаларын АКШ баштаан империалистер тургускан, Мурнуу Көрейни болгаш Тайваньны АКШ эжелеп турар, олар Вьетнамның черинде хан-чин төп. Лаос биле Камбоджаның иштики хереқтеринче холгаарлап кирип, тура халаан чоннуҥ ханыбиле Доминикан Республиканың черин қызыл мынгы қылдыр борап турар ышмажыгай. Өжээн негээр дугайында күзелинге харамдыққан гитлержи эрги генералдарга атомнуг чепсекти АКШ чүүл-бүрү аргаларбиле тутуксап турар, Кубаже дээрбечилерниҥ болгаш өлүрүкчүлериҥ калчаалыг халдаашкыннарын АКШ-тың разведказы эвилелдеп күткүп турар ышкажыгай.

Атомнуг энергияны кижиниҥ ажытқан болгаш ажыглаан чоруу болза: ядролуг дайын болур бе азы тайбың турар бе, чүс-чүс миллион кижилерни үзуткап қаар бе азы қайгамчыктыг космосчу шагже шуурааар бе—деп, бо ийиниҥ бирээзин шилип алырының айтырыын салыпкан. Чер-делегей қырының бүгү-ле ак сеткилдиг кижилеги—термоядролуг буурадыышкынга удур. Ындыг халап болбас дээрзинге кижи төрелгетеп бүзүредиг, чүге дээрге чырык өртемчейде Совет Эвилели бар, социализмниҥ лагери, делегейниҥ коммунистиг шимчээшкини бар, оранделегей қырынга өргүи чаагай тайбың турарын дээрзиниҥ талалакчыларының күчүлүг шимчээшкини бар.

И. АРТЕМОВ,
СЭТА-ның хайгааракчызы.

Агаар бойдус

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чамдык черлерге диҥмирээшкиннииг чаашкыныг хүи болур. Хат өй-тавында болгаш олбо чүк угланыышкынныг. Қызылга оныа өскерлиишкин чок. Агаарның температуразы республикага—25—30 градус, а Қызылга — 28—30 градус изиир.

Кино

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бичии уруглар дугайында төөгү» 9.25, «Билдинмес барьер» 11, 1, «Лушка» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кирип моорлаңар» 11.15, 1.15, «Шпион-биле ужуражылга» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Стратионнуң уруу» 12.40, 2.40, 6.40, «Мужская компания» 4.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Морозко» 1.30, 5.40, «Ие болгаш соңгу ие» 7.20, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Авария» 5, 7, 9 шактарда.

Қызыл—Қызыл-Мажалык—Абакан—Красноярск аразынга ИЛ—14 дээр самолёт-биле аргыжып ужударының чаа агаар оруу ажыттынганын Қызыл аэропорту бүгү хамаатыларга дыҥнадып тур.

Ужудуушкун хүи бүрү болур. Қызыл-Мажалыктан Қызылче 5 шак 20 минутада, а Қызылдан Москваныы-биле 7 шакта ужудуп үнер.

ХАМААТЫЛАР! АГААР ТРАНСПОРТУН АЖЫГЛАҢАР!

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Қызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораламчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи киллизининҥ 23—54, агитация болгаш пропаганда база көдээ ажыл-агый киллистериниҥ 37-13, үлетпүр киллизининҥ 22-64, чагаа ажылчың болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниҥ 21-27, иштика информация киллизининҥ 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, 27-41. Солуҥ келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чанында парлалга эргелелиниҥ типографиязы. ТС—00712.